

www.kitabxana.net

Milli Virtual-Elektron
Kitabxana

Allahverdi Eminov

“MİR CƏLALIN POETİKASI”

IV hissə: “Yaşadlarım” romanı

Monoqrafiya. III cildə. I cild. IV e-kitab

Allahverdi Eminov. “Mir Cəlalın poetikası”. III cildə. I cild. 4 e-kitab

www.kitabxana.net

Milli Virtual-Elektron Kitabxana

**Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai
Birliyinin rəqəmsal nəşrlər seriyası**

Allahverdi Emiov

“Mir Cəlalın poetikası”

Üçüncü hissə

“Yaşıdlarım” romanı

Monoqrafiya

Elmi-filoloji, ədəbiyyatşünaslıq e-kitabı

III cildə. I cild. Dördüncü e-kitab

YYSİB – kitabxana.net

Bakı-2020

**www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri**

2

Tərtibçi və redaktor, layihə rəhbəri:

Aydın Xan Əbilov,
Prezident təqaüdcüsü, yazıçı-
kulturoloq, YYSİB sədri

Bu elektron nəşr Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondunun maliyyə yardımı ilə Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi tərəfindən həyata keçirilən “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin “Bir gəncin manifesti” layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır.

Müəllif monoqrafiyada böyük yazıçı, alim – pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığında: əslində araşdırılmamış nəsr poetikasından bəhs edir. Ədibin “Bir gəncin manifesti”, “Yolumuz hayanadır”, “Dağlar diləndi”, “Təzə şəhər”, “Yaşlıdlarım” romanları və povestləri təhlili tapmışdır. Kitab tələbə – gənclər və geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

© Yeni Yazarlar və Sənətçilər
İctimai Birliyi, 2020

Dördüncü hissə

“Yaşlıdlarım” romanı

Mən ədəbiyyatda, xüsusilə, nəsrdə əsərlərin yazılma ardıcılığını nəzərə almağı qəbul etmirəm və bunu ədəbiyyatşünaslığın tədqiqi mövzusu kimi də götürmürəm. Öncə, yazıçını – onun ədəbi düşüncəsini (təxəyyülünü) maraqlandıran mövzular daha çox narahat edir. Təsadüfi sayılmır ki, dahi Lev Tolstoy ədəbiyyat haqqında yazarkən fikrində birinci məzmunu götürürdü; bu isə mövzudan irəli gəlir, mövzudan asılı olaraq məzmun və forma seçilir. L.Tolstoy belə ümumiləşdirir ki, əvvəlcə məzmunla diqqət kəsilirəm, çünki sənətkarın yeni tərəfdən işıqlandırdığı həmin məzmun hansı dərəcədə zəruridir, oxucular üçün də həmçinin; hər bir incəsənət əsəri yalnız həyatın yeni bir cəhətini işıqlandırdığı təqdirdə əsil sənət əsəri olur.

Məsələyə bu kontekstdən yanaşanda yazıçının yaradıcılığında azadlığı, sərbəstliyi, mövzuya dolanbac, fərdi-zövq həvəsli yanaşmanı və sairə arxa plana

keçirməyə dəyməz. Bu kimi komponentlər əsərin istənilən vaxtda qələmə alınmasını şərtləndirir. Ona görə də yazıçının yaradıcılığından danışarkən əksi ənənədən, mütləq yanaşmalardan uzaqlaşmaq lazım gəlir. Əgər dahi tənqidçi V.Q.Belinskinin roman nəzəriyyəsi barədə dəqiq mülahizələrini xatırlatsaq, sözsöhbətə əlyeri qalmır: Bir bədii əsər kimi vəzifəsi gündəlik həyatdan və tarixi hadisələrdən təsadüfi hallarda ayırmaq, onların mahiyyətinin dərinliyinə, məğzinə – yaradıcı ideyasına vaqif olmaq, zahiri və dağınıq hadisələri ruhun və şüurun qan damarına çevirməkdir... Roman öz vəzifəsini yerinə yetirmək cəhətindən azad xəyalın bütün digər əsərlərlə bir cərgədə durur və bu mənada camaatın ən vacib tələblərini təmin edən və ömrü uzun olmayan belletristika əsərlərindən ciddi bir surətdə seçilməlidir¹.

Mir Cəlal romanının poetikasında xarakterlərin təmizliyi, istək və arzuların ümidi, gəncliyin canatması, hissələrin aldadıcı və qalibliyi, yeni həyata səy və ilaxır sosial-mənəvi məsələlər dayanır. Xüsusilə,

¹ Belinski V.Q. Seçilmiş məqalələri, Bakı, 1948, s.52.

müharibədən sonra ölkəmizdə (Azərbaycanı nəzərdə tuturam) gedən yeni həyat yollarında fəaliyyət psixologiyası «Təzə şəhər»də inikasını tapmışdır. Mən böyük tənqidçimiz Məmməd Arifin Cəfər Cabbarlının yaradıcılığı haqqında dediyi fikri gətirməli sandım: İnsanın xarakterindəki gözəl xüsusiyyətlər ancaq o zaman qüvvətli şəkildə meydana çıxır ki, o, daxilən böyük bir məsləklə, böyük bir ehtirasla yaşamış olsun. İnsanın mənəvi aləmi, hissləri və fikri belə bir mərkəzə tabe olmalıdır. Ancaq belə bir fikir və hiss, şüur və duyğu, qəlb və beyin vəhdəti olduğu zaman və bu vəhdət insanın sürətlə məqsədə doğru getməsinə kömək etdiyi zaman onun bütöv xarakteri meydana çıxır. Bu fikir və hiss vəhdəti insanın mənəvi simasını, onun xarakterinin tamlığını, həyatın əsas ruhunu, gözəlliyini təyin edir².

Və mən bu məqamda alim-ədəbiyyatşünas Yaqub İsmayılovun konkret roman haqqında obyektiv sözlərini nümunə gətirməyə bilməzdim: «Təzə şəhər» həyəcanlandırıcı, sevindirici, diqqətləndirici bir hadisənin –

² Məmməd Arif. Cəfər Cabbarlının yaradıcılıq yolu, B., 1956, s.257.

müharibədə qalib çıxan sovet adamlarının öz evlərinə qayıtması hadisəsinin təsviri ilə başlanır. Bu hissə, şüura təsir etmək, diqqəti mühüm hadisə və mətləblərə doğru yönəltmək üçün uğurlu bir başlanğıcdır³.

Mir Cəlalin «Bir gencin manifesti» və «Yolumuz hayanadır» romanlarından danışmışıq və yazıcının poetikasını realist istiqamətə yozan tənqidçi münasibətimizi əlbəttə, dissertasiya tələblərindən yox, ümumi fantomda təhlil etmişik. Təəssüflüdür, dövrün sosialist realizmi, müsbət qəhrəman problemləri ədəbi tənqidimizi də çaşdırmışdır, özü də şüurlu şəkildə. İnqilabdan əvvəlki dövrün realist təsvirində «milyonlarla insanların ehtiyac içərisində yaşaması, aclıq və hüquqsuzluq, sinfi çarpışmalar, müharibələr, tökülən qanlar» və sairə tənqidçi hökmləri başdan-ayağa uydurmadır; hərçənd, yazıçılar belə bir hadisələri yetkin şüurla görməmişlər (əsasən əgər inqilab, çarpışma Azərbaycanda baş vermişsə müəlliflər heç birinci sinfə getməmişlər, yaxud bəzisinin 10-15 yaşı olmuşdur) və bu gün mərhumlardan açıqlama istəmək bizə və onlara nəsib olsa idi –

³ İsmayılov Yaqub. Mir Cəlalin yaradıcılığı, B., 1975, s.151.

səmimi etiraf edərdilər. Amma həməən romanlarda, povestlərdə insan mənəviyyatı, etnogen yaddaşından gələn fəzilətlər və qəbahətlər təsvirini tapmışdır. Mən mərhum tənqidçilərə heç vəchlə haqq qazandırmaq istəməzdim ki: ədalətsiz və ictimai quruluşda faciəviliyi roman janrının bir ünsürü kimi fağır, kasıb, köməksiz insanların qəlb aləminin bir əlaməti olaraq bədii əsərə gətirmək böyük humanizm və həyata sadıqlıq idi – yarlığını qoparmağın vaxtı çatmamışmı? Təəssüf ki, yeni nəsil tənqidçilər asan yola daha çox üstünlük vermişlər – çağdaş nəsrədən (eləcə də poeziyadan) əsərlər, məqalələr yazmaq həvəsinə!

Mir Cəlalin yaradıcılığında da belə bir yanaşma tendensiyası: bu faciəvilik inqilabdan əvvəl yazmış yazıçılarımıza (N.Nərimanov, Mirzə Cəlil, M.S.Ordubadı, A.Şaiq və başqaları) şamil edilməklə yanaşı: Mir Cəlalin «Yolumuz hayandır», «Dirilən adam» və «Bir gəncin manifesti» kimi romanlarında özünü göstərirdi⁴.

Yeri gəlmişkən mərhum tənqidçi Qulu Xəlilov Mir Cəlal yaradıcılığına özəl münasibətini ifadə edir və

⁴ Xəlilov Qulu. Həyat yaradıcılıq çeşməsidir. B., 1974, s.127.

yüksək qiymətləndirir. Xüsusilə, Belinskidən gəlmə «romandakı lirik poeziya» müqayisəsinə qayıdır və yazır ki, dünya romanlarına xas olan bir xüsusiyyəti Mir Cəlalın da bir sıra romanlarında görmək mümkündür; bu da həmmən romanlarda lirik poeziyanın qüvvətli olmasıdır..., lirik təsvir romanda epik təhkiyə ilə qaynayıb-qarışır ki, bunlardan birinin haradan başlayıb, birinin harada qurtarmasını qəti müəyyən etmək çətindir. Maraqlı cəhət odur, əllinci illərdə yazılan «Təzə şəhər» romanı haqqında ədəbi fikir xəsislik göstərmişdir. Belə ki, o illərdə qələmi tənqidi söz axtaran M.Arif, M.C.Cəfərov, C.Xəndan, O.Həsənov, Ə.Hüseynov kimi nüfuzlu simalar samballı fikir söyləməmişlər. Mehdi Hüseyn və Yuri Karasyov⁵ bəzi mülahizələr demişlər.

Mir Cəlal nəsrinə daima diqqətli olmuş Mehdi Hüseyn dəfələrlə məntiqli-analitik məqalələrində, çıxışlarında qələm dostunun «Bir gəncin manifesti», «Təzə şəhər» romanlarına subyektiv yanaşmalara obyektiv cavab vermişdir. «Təzə şəhər» haqqında yazır ki, hə-

⁵ Mehdi Hüseyn. Azərbaycan romanı haqqında Əsərləri, X c. B., 1979; Karasyov Yuri, Cavabsız qalan suallar, «Ədəbiyyat qəzeti», 16.01.52

mən roman («Təzə şəhər» - A.E.) Azərbaycanda yeni bir sahə olan poladəritmə sənayesi fəhlələrindən bəhs edir.

Mir Cəlalin «Təzə şəhər»i də ədəbi tənqiddən kənar qalmadı və o vaxt dəbdə olan «istehsalat romanı» kimi qiymətləndirildi. Qoy olsun, lakin yazıçı diqqətdən kənar hekayə də, roman da qələmə alır və ədəbiyyat tarixi istənilən sayda belə əsərləri tanıyır. Əgər o, mövzuya girişirsə, məzmunu ədəbi-bədii modelə salırsa, obrazlarını yaxından tanıyorsa – artıq daxili iztirabına gəlib çatmışdır, hissləriylə üz bəüz dayanmışdır və bu proseslərdə uduza da bilir, bir şərtlə, əsərinə məhəbbətini qorumağı bacarır. Xoşbəxtliyi ondadır, əsərləriylə bacarmır, bax, əsil sənətkar bu şəxsdir. Mən ötəri xatırlamışdım ki, Mir Cəlalla Anton Çexov arasında ruhi yaxınlıq var və bu, hekayələrindəki satira-yumorla bağlıdır. Məsələ ondadır, Çexov yaradıcı aləmin iztirabına sosioloji və mənəvi prizmalardan qiymət verir; özü də olduğu görümdə. Budur, böyük sənətkar yazır ki, yazıçı mələk deyil, o, hər şeyi özündə təcəssüm etdirməlidir. Ruhdan düşə, iztirab çəkə, şən və kədər kimi təbii hisslər keçirə,

kin və məhəbbət göstərə, yalqızlıq hissindən əzab çəkə bilər. Lakin onun bu ovqata və hisslərə aludə olmağa hüququ yoxdur. Həyat və insanlar haqqında mülahizələrində o, belə ani həyəcan və ovqatlardan yüksəkdə dayanmalı, ali düşüncələrin, məsələlərin obyektiv baxışlarının təsiri ilə deyil, əsəblərin, əsəblərin və yenə də əsəblərin təsiri ilə mühakimə yürütməyə yol verməməlidir.

Mir Cəlalin nəsr poetikası «istehsalat romanları»nı tamamilə inkar etmirsə, hər şey hərəkətdədir, qəhrəmanlar narahatdır və məqsədin ilkin özülləri təşəkkül sərhəddini keçir. Sırf məişət situasiyaları hakim deyil, ictimai səciyyəlidir. Sumqayıtda gedən istehsalatdan doğan mənəvi prosesləri əvvəlcədən praqnozlaşdırmışdı. Əsərdə qoyulan ictimai-əxlaqi ideal saxta təsiri bağışlamır.

Mir Cəlal fəhlələrin quruculuq əzmkarlığını nikbin görürdü və buna inanırdı; insanların fədakarlığını təsvir edirdi. Romanda sosial mühakimə kriminal səciyyə daşımır, əksinə işin gedişində ədalətli səslənirdi. Əgər biz Sovet fəhlə sinfinin əmək mübarizəsinə müsbət yanaşırıqsa, belə bir tezi: **sosial-ictimai hərəkətin əsl sə-**

bəbi şəxsiyyətin mənəvi tələblərilə cəmiyyətdə qərarlaşmış sistemin doğura biləcəyi ziddiyyət qabarıqdır.

Romana gələcək sosial həyatın doğurduğu və sonralar gerçəkləşən həqiqət mənasında qiymət versək, bu zəhmətkeş sinif aldanmağa məhkumdur və cəmiyyət üçün, deməli, pis adamlardır; yalnız işləmək üçün yararlılardır. Mən əlbəttə, Dostoyevskinin «alçaldılmış adamları» ilə müqayisə aparmaqda bu gün ehtiyat etməzdim. Amma az sonra qərarımı dəyişdirməli olacağam. Çünki, Dostoyevski yaradıcılığında da zahirən qəhrəmanları ümitsizlikdən qaçırlar; Belə ki, sosial yalan Sovet gerçəkliyinin mahiyyətinə soxulmuşdu və bu, Dostoyevski üçün də gerçək faktdı, ona görə də problemi mənəvi və praktik müstəviyə çıxarırdı. Və sual qoya bildi: Bəs nə etməli? Amma bizim Sovet yazıçıları həqiqətə söykənən sosial yalanın içərisində bu sualı qoymağa cəsarət göstərmədilər.

* * *

Romanı nəhayət bir tanışım vasitəsilə tapdım: 1951-ci ildən üzübəri Mir Cəlalin çapdan çıxmış əsərlərinin heç bir cildinə salınmamışdır, o cümlədən vəfatından sonra da. Bu, bir nüansdır. Xatırlayıram ki, yeddinci sinifdə ikən (1956) ədəbiyyat müəllimimiz əsəri oxumağı biz şagirdlərə tapşırırdı. Bu yaşında yenidən oxumağa özümü hazırlayırdım, istədim o illərə yenidən qayıdım ki, yadımda qalan nəse varmı? Nostalji hisslərdən qaçmaq mümkünmü? Gözlərimi yumdum: hə, ilk epizod – üç uşağın dəniz sahilində çimməsi, Hünərin atasının cəbhədən gəlişi həsrəti xatirimdə yaşamaqda idi. Yalnız bu təsvirdi!

Düşündüm: Əsər haqqında vaxtilə danışan və subyektiv qiymət verən tənqidçilərdən sonra... bəlkə heç oxumağa ehtiyac yoxdur? Qoy uşaqlıq təəssüratımla kifayətlənim! Daşındım. Mən artıq öz tənqidi təfəkkürümü formalaşdırdığım bir məqamlarda romanın qatlarına varmalıyam.

«Təzə şəhər» nə üçün bu dərəcədə unudulmuşdur? Əsərdə qüsurlar axtaran (nöqsansız əsər, deməli, boş fantastik ədəbi materialdır) tənqidçilər

Yunis Əhmədov obrazını «çək-çevirə» salanda, Səfər kişini daha görməyəndə ilk səhifələrdən dərin nikbin ovqat və kövrək nostalji hissələrini ödəyən əsərin üstündən niyə yan keçmişlər? Nisbi olsa da romanın sujet xəttinə bir körpü salan uşaqların zahiri qayğısızlığı, yalnız balaca hünərin gözlərini cəbhədən gələn yollara dikməsi və ümitsizliyi; müharibədə qoyub orduya çağrılan, istehsalatçıların azlığı ucbatından şəhərin tikintisinin genişlənməsi, ləngliyi, arxa cəbhədəkilərin keçmiş iş yoldaşlarının yolunu gözləməsi; nəhayət, Yunis Əhmədovun leytenant kimi qayıtması nikbinliyə əsas verir...

Müharibənin öz qanunları vardır, hər şey düşmənin susdurulmasına yönəldilmişdir və Xalq qələbə çalmışdır. İtkilər isə bol-boldur. Qayıdanlar azdır. Amma arxada, həyat məkanında yaşamaq, qurmaq, fəaliyyəti gücləndirmək iradəsi və emosiyası müsbətdir. Yazıçı məhz bu sosial və əxlaqi kriteriyadan çıxış edir: Raykom katibi, müəllim, inşaatçı, gənc nəsil, yaşlı müdrik adam – bütün bunlar tipikləşmişdir. Bir halda Təzə şəhər təzəcə dayanmış müharibədən sonra da

tikintiyə başa çatmalıdır – qayıdanlar əvvəlki həvəslə çalışmalıdır...

Mir Cəlal poetikasına xas nikbinlik əhvalı oxucunu «kökləyir», söhbət əllinci illərdən gedir və tariximizə də hörmət etməyə borclu yuq. Yunis Əhmədovun gəlişinə yazıçı belə, sevinir. Hələ ordu psixologiyasından ayrılmamışdır, faşistlərin törətdikləri vəhşilikləri bir şəxsin pıçıldadığı ana fəryadında duyur, qəlbini boğmur. Bunlar öz yerində. Mir Cəlal yüksək əxlaqi ilk öncə oxucuya təqlin edir: Ailə qayğısı, övlad tərbiyəsi olmadan Vətəni də sevmək puç bir xülyadır. Bir də axı, müharibə minlərlə azərbaycanlını da udmuşdur. Yeni nəsil bu boşluğu doldurmalıdır. Və yazıçı yanılmamışdır: «Bu gün qatar Təzə şəhərə yaxınlaşdığı saatlarda Yunisin xəyalı nədənsə Sevilə, ailə ilə, körpə Hünər ilə daha çox məşğul idi. Elə məşğul idi ki, kupesində nələr olduğunu, uzaq yollara gedən, ona görə də arxayın-arxayın soyunub dincələn, deyib-gülən cəbhə yoldaşlarının bəzən nə dediyini də seçmirdi...»

Bu epizoda sadə bir təsvir gözü ilə yanaşmaq düzgün olmazdı. Romana belə meyardan tənqidi münasibətdir ki, lazımı dərəcədə «açılmamışdır». Biz bu məsələdə «əxlaqi uzaqlaşma», yəni əxlaqi soyuqluq anlamına müəllif münasibətini görürük. Sovet ideologiyası, şübhəsiz, insanda əxlaqi münasibətləri şeylərin münasibətlərilə sanki eyniləşdirirdi və nəticə olaraq neytral qeyri-insani münasibətlər kimi təzahür edirdi; insan bir eşya nəzərində funksional istifadə predmetiydi. Bir soyuq laqeydliklə davranışlarını bürüzə vermirdilər. Yunis Əhmədov oğlunu və arvadı Almas müəlliməni isti həsrətlə qarşılamağa özünü hazırlayır, bir azərbaycanlı kişisi temperamentində: «Yunis tək və əziz oğlunu məktəb həyatında, əlində çanta ədəb-ərkan ilə yerişən görəndə bir təhər oldu. Qəlbində qan qaynadı, vücudundan bir isti keçdi, əsəbləri titrədi. Özü hiss etmədən dodaqları qaçdı, gözləri yaşardı. Üzünə qızartı gəldi. Döyüşlərdə bərkimiş qəlbinin nəsə isti bir havaya tutulub, mum kimi yumşaldığını düşündü, bir şeyi qucaqlamaq, ya əhatəli bir söz demək istəyənlər kimi qollarını yana açdı. Deyəsən o, oğlunu bağına basmaq istəyirdi».

Mir Cəlal təbii şəkildə azərbaycanlı atanın, ordu-
dan tərxis olunan keçmiş zabitin əxlaqi səbatlığını,
müsəlmanlığını, türklüyünü sezdirir. Bəllidir ki, Sovet
ideologiyasının tərkib hissəsi olan kommunist tərbiyəsi
bizlərin – azərbaycanlıların davranışı «əxlaqi uzaqlaş-
ma» prinsipi üzərində qurulmuşdu və çoxplanlı idi. Bu o,
deməkdir: əxlaqi sərvətlərimizi irəli sürmək (ümumi plan-
dı - məkanda) və yaratmaq (rəsmiləşdirmək), onun əx-
laqi subyekt kimi qabiliyyətini məhvə məhkumdr. Norma-
lar, qaydalar uzaqlaşdırıldıqca, əxlaqi imperativlik
(məcburilik) yerini möhkəmləndirirdi.

Yunis Vətəni Azərbaycanı dəhşətli sevir, lakin rus
və qeyri millətdən olan əsgərlərin yanında bu hissini
bürüzə vermək istəmir. Lakin yazıçı qəhrəmanını anlayır
və onu qatarda təsvir edir; necə də təbii, nostalji üslub-
da: «Yunisin ürəyi çırpındı. Pəncərədən boylanıb aşağı
baxdı, yadına nə düşdüsə, tez yoldaşları ilə görüşüb
qapıya tərəf yönəldi. Yunis vaqondan düşən kimi gü-
ndən kiçilən, sevincdən isə böyüyən gözlerle əvvəlcə
dörd yana baxıb geniş və rahat nəfəs aldı. Çamadanını
yerə qoyub, əsgər köynəyini, kəmərinə təkrar düzəltdi,

səkilərdə görünənlərə göz gəzdirib tanış axtardı. Vağzalda çalışanların çoxu qadınlar idi. Bufetdə yalnız ağ önlüklü cavan bir oğlan görünürdü, axsamağından müharibə əlilinə oxşayırdı. Yunis ondan bir şey soruşmaq istədi. Sonra lazım bilməyib səkidən çıxdı, qabaqda görünən kiçik ağaclığa yollandı».

Bu iktibasa bir neçə yönümdən də baxmaq mümkündür. Vətən həsrətindən savayı kişilərin cəbhədən qayıtmaması, qadınların istehsalatda çoxluq yaratması, gələnlərin əksərinin əlil olması. Bu müşahidə Yunisin gələcək planlarına aydınlıq gətirir. O, bir zabit olaraq cəbhədə qala da bilirdi və buna böyük ehtiyac çoxuydu, lakin «özgə aləm» onu cəlb etmir, əks halda, əxlaqi aləmdən uzaqlaşması baş verərdi, anlaşılmazlıqla, soyuqluqla əhatə olunardı.

Yunisin ilk dəfə vaxtilə işlədiyi yerə – trestə gəlməsi, köhnə tanışları ilə görüşməsi, sürücü Ağabala ilə rastlaşması romanın sujetinə xeyirxah insanların daxil olması mesajını göndərir, xüsusilə Ağabalanın davranışı...

Yunis Əhmədov obrazı haqqında danışanlar onun xarakterini, fərdi keyfiyyətlərini ictimai quruluşun kontekstindən ayırır, subyektiv mülahizə söyləyirlər, təəssüf belə yanaşmaya Yaqub İsmayılovun da fikirlərində rast gəlirik. Yunis Əhmədov 20-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin komsomol, yaxud partiya təhsili almaq üçün göndərilənlərin tipik nümayəndəsidir. Onlardan mühari-bədən sonra sağ qalanları biz nəsil yaxşı tanıyırdıq və işlərinə, vəzifələrinə xəyanət etmədən yaşa doldular və XXI əsrə qalmadılar. Yunis də onlardan biridir və Mir Cəlal bu obrazı o qədər canlı, tarixi faktlar fonunda təsvir etmişdir ki, bədii simasından çıxmışdır. Yazıçı bu azərbaycanlı gəncdə bəzi xüsusiyyətləri – cəhətləri ümumi halda – şəxsiyyət kimi formalaşması prosesini təkamüldə yaratmışdır. Belə ki: çeviklik, iradəlilik, inadkarlıq, sözübütövlük və s. əyaniləşir və sonralar bunlar onun cizgilərində davam edir. Müəllif öz qəhrəmanını təsadüfən, oxucu marağı naminə Moskva mühitinə göndərməmişdir. O, bir müqtədir müəllim – pedaqoq intuasiası və həqiqətiylə yeni cəmiyyətin gənc mütəxəssislərində bir şəxsiyyət bütövlüyü üçün ilk növ-

bədə əxlaqi idrak məzmununun inkişafında mənəvi tərəqqinin rolunu verir. İnsan vaxtında savada, dünyagörüşünə yiyələnməzsə, əxlaqın tərkib hissəsi olan davranışı münasibətlərin mühüm təcrübəsini, xüsusi qəbildən olan biliyi – sərvətlər və həyati məqsədlərə xidmətli olan savadı toplamağı bacarmaz. Sabah o, deyək ki, Yunis Əhmədov idarəetmədə, kollektivə rəhbərlikdə qəbahətlərə yol verir. Ona görə də əxlaqın (bütöv halda) müsbət cəhətlərinin təkmilləşməsi cəmiyyət, kollektiv üçün, eləcə də fərdin özü üçün davranış xəttinin maksimum faydalı seçilməsi imkanını reallaşdırır. Yunis Əhmədovu hələ irəlində mürəkkəb situasiyalar, təmaslar, sosial münasibətlər gözləyir. Yunisi, yeniyetmə bu oğlanı yazıçı cəmiyyəti əbədi bir «xəstəliyilə», insanların işə ağırsı ilə üz-üzə qoyur.

«- Yoldaş hökumət, Sarvan kəndində yer paylananda mənə zülm olub.Yeddi baş əvəzinə beş baş yazıblar. Diri gözlü iki uşağımı danıblar. Uşaqları da gətirmişəm, aşağıdadır, təvəqqe eləyirəm ərizəmə baxılsın.

Müavin onun familiyasını soruşdu.

- Necə olub ki, sənin ailəni az yazıblar?

Kəndli yer paylanmasının təfsilatını danışmaq istəyəndə müavin onun sözünü kəsdi. Barmağı ilə dəhlizin sol tərəfinə işarə elədi:

- Get – dedi, - on dördüncü otağa. Bunların hamısını danış, qoy yazsınlar».

Gəlin bu epizoda elə də sadə baxmayaq və Mir Cəlalin digər romanlarında olduğu ovqatla praqnozunu qiymətləndirək. O baxımdan: bədii əsər o zaman əbədi yaşarlıq hüququ qazanır – cəmiyyətə üzünü tutub diqtəsinin inadkarlığını pıçıldayır: hələ düzəlməmişiniz? Hökumət məmurları hələ özünüzə qoyulmamısınız? – Necə ki, müstəqilliyimizin müasir çağında qapıları döyən soydaşlarımızın silkindən: ziyallılığın, fəhləliyindən və s. asılı olmayaraq şikayətləri havaya sovrulur, rəsmi erizələr arxivlərə tulazlanır. Mir Cəlalin bu kəskin etirazından (halbuki, əsərdə şikayət qanuni, insani ölçüdə baxılır) nəticə çıxarmamaq artıq absurdlaşmışdır. Camaatı saya salmayan Yunis Əhmədovun nəvələri görəsən niyə bu anti əxlaqa yiyələnmişlər? Niyə belələrinin əxlaqi şüurunun strukturu və funksiyaları təkmilləş-

mir? Ona görə ki, bu mənfi intellekt və emosiya qəlbin ehtiyacları hissələrini, ümidlərini doğrultmaq qabiliyyətindən uzaqdır. Mir Cəlal tək deyildi və sələfləri, hətta dünya ədəbiyyatının V.Şekspir, F.Dostoyevski, L.Tolstoy, A.Çexov, M.Qorki və b. korifeylər əsərlərində insanın ruhi vəziyyətlərini bütöv şəkildə təsvir etmişlər, mənfi adamların əxlaqi-psixoloji xarakteristikalarını açıqlamışlar – siyasətçilər demişkən...

Yunis Əhmədovun vücudunda inadkarlıqla romantiklik paralel hərəkət edir; buraya mən iradəni də əlavə edərdim. Moskvaya getmək arzusu, qatarda xəyali niyyət, şəhərin özündə heyrətilik – Mir Cəlalin həzin təsvir üsuludur. İmtahan vaxtı, vəziyyətin hələ durulmadığı bir məqamda onun xarakterindən doğan romantikliyi baş qaldırır. Oxuyuruq: «Yunis həyət qapısından geniş, izdihamlı küçələrinə çıxdı. Məyusluğunu gizlətmək, deyə-gülə, dəstə-dəstə, sağa-sola ötən insanlara qoşulmaq istədi. Sərin payız gününün xoş havasında, böyük şəhərin geniş küçələrində insan əlindən tərpənmək olmurdu. Əli çantalı, yeyin gedən xanımlar, portfelliilər, cəld yeriyən

işçilər kim bilsin haralardan, uzaqlardan gələn və Yunis kimi həvəslə şəhərin uca binalarına tamaşa edənlər, hamıdan çox seçilən məktəb uşaqları» Yunisdə yaxşı mənada bir qibtə hissi yaranır ki, bu işə onu öz arzusuna çatmaq inadını doğrur. Yunis Əhmədov Moskvada az sonra ona dərs deyəcək qayğıkeş insan Stepan Dimitriyeviç Mixailovdan həm yaxşılıq görür, həm də məsləhətinə əməl edir. Savadı olmayan, yazısı da, dili də naqis bu gənc inadı və iradəsilə etimadı doğrudur. Ona mütaliədə örnək Maksim Qorki idi. Yazıçı bu ədibi seçməkdə təsadüfə yol verməmişdir. M.Qorki ümumiyyətlə, Bakıda olmuş, bu şəhəri Neapol gecələri ilə müqayisə etmiş, yazıçılarımızla dostluq əlaqəsini kəsməmişdir. M.Cəlal pedaqoqluğunu bürüzə vermişdir iki məqamda. «Gülzar» dərsliyinə salınmış Qorkinin bu şeirini xatırladır və o illərin məktəbinə ayaq açmış «briqada üsulu»nun tətbiqinə toxunur.

Şeir ibrətlidir:

Gün ki, səhərlər çıxır, axşam batır,
Əksik olmaz zülməti zindanımın.

Sanma ki, bir ləhzə keşikçim yatar,
Fikri qalıb məndə nigahbanımın.
Ax, siz a zəncir, a zəncirlərim!

Yunis Əhmədov müsbət, işinə qarşı fanatikdir. Və o, quru təsiri də bağışlayır, çünki, daxili aləmini, hisslərini açmır. Mir Cəlali bunda tənqid etmək istəməzdim, ideologiya, gənclikdə əməksevərlik ruhu aşılamaq ən başlıca deviz idi ki, məşhur «öhdəlik» anlayışı az qala Sovetin ailə-məişətinə də ayaq açsın!

Yunis Əhmədov, xüsusilə yağış-sel vaxtı öz işgüzarlığını bir daha göstərir. Yazıçı əlvan təsvirilə fəhlə və qulluqçuları gözləyəcək çətinliyə hazırlayır: «Buludlar Qafqaz silsiləsindən, qarlı, buzlu zirvələrdən keçdikcə yaş pambıq kimi ağırlaşır, kəsifləşir, enib Xəzər üstündə üzmək əvəzinə sahil boyu düzlüklərə düşüb aşağı doğru gəlir, getdikcə sürət kəsb edirlər. Qəsdən gəlirlər. İpək etəklərindəki bulanıq suyun bir damcısını da itirmədən, ağır yerləş ilə gəlirlər. Buraya dağ silsilələri qurtaran yerə, Abşeron düzənliyi başlanan yerə, Əhmədov Yunisin inşaat meydançalarına çatanda əllərini boş qoyub

yüklərini boşaldırdılar. Geniş düzənliyi bir anda sərın qar suyuna qərq edirlər...»

Yunis isə nıgarandır, buludun keçməsi intizarını yaşayır. Bulud isə keçmir, üfüqləri örtüb dayanır, trestin həyətində yağışın başına döydüyü cavan ağacların enib-qalxan budaqlarına, asfalt üstündə dolub-daşan xırda gölməçələrə, onlardan birikib axan bulanıq sulara tamaşa edirdi. Amma bir təsadüf Yunusun «nəfəs almasına» imkan verir, üç nəfər qonağı, xüsusilə vaxtilə məktəbi oxumasına köməklik etmiş, məşhur Kazımzadə ilə görüşür. Onlar buraya gəlirlər, sel-yağışın əlindən kinomexanik Musanı tanıyır. M.Cəlal sırf istehsalat söhbətini ortaya gətirir. Xüsusilə, işçi qüvvəsinə böyük ehtiyacdən danışır Yunis Əhmədov. Və imkan yaradıb müəllif ötən xatirəyə qayıdır. Sən demə, yuxarıda dediyimiz kimi, Kazımzadənin haqqı var imiş: Kazımzadə söhbəti Yunisin özünə gətirəndə, onun nə zamandan burada çalışdığını soruşanda Yunis çoxdan demək istədiyi bir sözə fürsət tapdı:

- Mənim boynumda, - dedi, - şəxsən sizin haqqınız var!

Kazımsadə Yunisə diqqətlə baxıb fikirləşirdi: «Bunu mən nəvaxt irəli çəkmişəm? Partiyaya daxil olmağa zəmanətmi vermişəm? Hansı təsərrüfat kompaniyasında görmüşəm, təltif işindəmi? Xatırlaya bilmirdi.

- Yadıma gəlmir. Harada görüşmüşük?

Yunis dedi:

- Yadınıza gəlməz. Sizin qapınıza yüzlərlə dam gəlirdi. O zaman mən lap uşaq idim. Moskvaya, fəhlə fakültəsinə getməyə siz kömək etdiniz. Məni Maarif Komissarlığına göndərdiniz!..»

Kazımsadə xoş bir xatirəni yaşayır. Mən deyərdim: bu obraz geniş yer tutmur və epizodik halda görünür. Lakin dərin təsir oyadır oxucudla. Biz burada varisliyi görürük. O, vaxtilə Yunisə köməklik göstərmişdir, eləcə də digər gənc nəslin nümayəndələrinə. Artıq ikinci nəsil yetişmişdir və bunlar da üçüncü nəslə hazırlayırlar.

Kazımsadə işin axarına salınmasını görəndə qürur hissi keçirir. Və biz bu insanların, başda Yunis olmaqla əxlaqi motivasiyasını yaxından duyuruq, cəmiyyət

şəraitində təzahür edir. Şəxsiyyətin borcu və inamı, məsuliyyəti və iradəsi əxlaqa müvafiq gələn təsəvvürlər əksini tapır və onun vasitəsilə tərbiyə edilir. Obrazların daxili motivasiyası nəinki onların öz davranışını tənzimləməyə, habelə öz əxlaqi şüurunun vəziyyətindən asılı olaraq özünə nəzarət etmələrinə də imkan yaradır, yardımçı rolunu oynayır. Yunis Əhmədov və digər inşaatçılar, rəhbər kadrlar ləyaqətsiz niyyətlərə qarşı çıxırlar, mənfi emosiyalı motivləri kənara atırlar. İşin gedişində, müşavirələrdə, göstərişlərdə və s. əxlaq öz inkişaf yerini tutduqca, onlarda özlərinə nəzarətin müxtəlif psixoloji durumları formalaşır və vətənpərvərlik, insanpərvərlik motivləri mexanizmi rolunu görür. Bu isə sosializm cəmiyyətində şəxsiyyətin, hər bir fərdin təkmilləşməsiydi, ona meyildi. Yunis qonaqları yərbəyer edəndən sonra, yataqda da iş barədə düşünür, fəlakətin ötüb-keçəcəyini səbirsizliklə gözləyir: «Haçandan haçana, lap o başdana yaxın sərin külək gücləndi, buludları qovub Cənuba doğru apardı. Göyün üzü açılmağa, uzaq üfüqlərdə, sanki yağışın yuyub təmizlədiyi göydə ulduzlar daha parlaq görünməyə başladı. Yağışın ötdüyünü duyanda

Yunis əlini telefona atıb şferi qaçırmaq istədi. Nə düşündüsə, danışmadan telefon dəstəyini yerinə qoydu, plaşını çiyinə atdı, boğazlı çəkmələrini ayağına çəkdi. Yatanları narahat etməmək üçün bormaqucu yeridi, səssizcə evdən çıxdı, inşaat sahəsinə yollandı...»

Maraqlıdır ki, Yunis Əhmədovun simasında, tipik obrazda Mir Cəlal işə, xalqa xidmətə çağıran motivləşməni insan həyatımdan, onun psixikasından ayrı götürmür. Psixologiyadan məlumdur ki, insan öz davranışını əxlaqi baxımından əsaslandırarkən, əsasən mürəkkəb vəziyyətlərdə, əlaqəli reaksiyalarda, münasibətlərdə mühüm dialoqlara, məşvərətlərə, mübahisələrə gəlir. Belə halda o, (ümumiləşmiş obraz timsalında) öz davranışını seçir, onun əxlaqını: fikrini, əqidəsini, məsuliyyətini qiymətləndirən adamların rəylərini fikrən götür-qoy edir. Məsələn, Hacıyevlə ötəri mübahisədə Əhmədov özünü haqlı sayır və kənar adamlar da, şübhəsiz ona haqq qazandırır. Hacıyevdən həftəlik məlumat almağı Yunis Əhmədov bir problemə çevirir. Hacıyev öz arzusu ilə onunla telefon əlaqəsinə girir və aşağıdakı dialoq yaranır (bir epizod):

«- Hacıyev telefondadır, danışmaq istəyir.

Yunis dəstəyi qulağına alanda Hacıyevin səsini eşitdi:

- Yoldaş Yunis! Bu qız (katibəni nəzərdə tutur – Klaranı – A.E.) nə istəyir, sizin katibin deyəsən dünyadan xəbəri yoxdur?

- Nə olbu bəyəm?

- Qrafikanı soruşur. Görmürmü ki, sel bizim qrafikanı vurdu dağıtdı.

Yunisin bu söhbətdən acığı gəlsə də, özünü saxladı.

- Yoldaş Hacıyev, sel var deyə biz qollarımızı yanımıza sala bilmərik ki. Dördəlli işləmək lazımdır ki, əvəzi çıxsın.

- Dörd əl yox, səkkiz əl də selin qabağını ala bilməz...»

Mübahisə əsəbi hal alır. Yunis özünü haqlı hesab edir və bir az da pedantçılıq xarakteri nümayiş etdirir. Şübhəsiz, iş, çətinlik yarananda çıxış yolu ortaya gəlməlidir. Lakin insan amilini də unutmamaqla, Yunis «biz Sovet adamıyıq, axı» - cavabına Hacıyev «Sel nə

baxır Sovet adamına» - deyir. Bu iki bir-birinə alternativ cümlədə xeyli mətləb sezilir. Hacıyev tamamilə haqlıdır ki, adamların xarakterini, davranışını ümumiləşdirən bir mexanizm olduğu təqdirdə onu siyasi kateqoriyalara ayırmaq səhvdir və təəssüf ki, kommunist tərbiyəsi bu mənbədən çıxış etmişdir. Yunis müsahibinin davranışını – əxlaqi aləmini qiymətləndirə bilmir və bu, özünü qiymətləndirmədir. Bu işə əməlin, işini bəyənmə, yaxud bəyənməmək (pisləmək) yolu ilə ictimai əxlaq normalarına tabe edilməsi ısrarıdır. Yunis bilməyə borclu idi ki, insanların müxtəlif davranış tərzini, daxili qayda-qanunu mövcuddur və müəyyən situasiyalarda qoyulan şərtlərin imkanlarını qiymətləndirməklə, normativ tələbi – əmri irəli sürmək mümkündür. Və Yunis məsələni böyüdür, rəsmiləşdirir: «Deyəsən sən nənə nəzəriyyəni ayırırırsan. Sel ilə birləşən nəzəriyyədir. Axşam müşavirədə izah edərsən görək nə demək istəyirsən» - sözünü deyir.

Yunis Əhmədovda mütilik də yox deyil və bu məsələdə Mir Cəlal Hacıyevdən istifadə edir. İkinci bir

fərqləndirməni xatırladır. Yunis rəhbərə (Stalinə) imzalanıb göndərilən məktuba işarə edir:

«Hacıyev, rəhbərə göndərilən məktuba qol çəkmisiniz ya, yox?

- Bəli, qol çəkmişik. İndi də qol çəkirik. Amma burada təbii fəlakət məsələsi var, axı!» - Bu yanaşma müşavirədə səslənir. Yunisdəki rəsmiyyətçiliyi yazıçı da xoşlamır və onu oxucuya natural təqdim edir sözlərilə: «Biz qol çəkmişik, mədəniyyət evini tikəcəyik. Ya dünyanı sel basıb bizi də boğa gərək, ya da biz bu işi vaxtında başa vuraq gərək. Qərarımız budur! Ayrı cür də yol ola bilməz!»

Yunisin müşavirədə daha bir təklifi Hacıyev tərəfindən qəbul olunmur.

Romanda işlərin intensiv və dəqiq icrası rəhbərliklə sıx bağlıdır; burada əsas amil borc hissənin ödənilməsidir. Yazıçı bu məsələni təsadüfi təsvir etmir. İdarəetmədə şəffaflıq, halallıq, ictimai borcun yerinə yetirilməsi mühümdür. Sovet rəhbərlik sistemində uzun illər, əllinci illər də daxil olmaqla bu proses düzgün həllini tapmışdır. Ona bir səbəb də vəzifəli şəxslərin təmizliyi,

ələbaxımlı olmamaları idi. Borc – dərk edilirdi və şəxsin öz iradəsinin yüksək əxlaqi vəzifəyə tabeliyi idi. Şəxsiyyətin ictimai mənafeyə münasibəti təzahür edirdi. Romanda idarəetməyə cavabdehlik daşıyan o adamlar xeyrixahlıqla bərabər sosial–sinfi mövqelərə üstünlük verirdilər. Yunis Əhmədov, Ağabala, Beloborodov, Əlizadə və başqaları öz mənlilik şüurunun yalnız ümumi nəzarət – psixoloji mexanizmini deyil, şəxsiyyət üzərində əxlaqi məsuliyyəti hiss edən sosial-sinfi fəaliyyət sahələrindən asılı olaraq müxtəlif məzmunu özündə ehtiva edərdi. Deməyə borc bilirik ki, sosialist əxlaqi şüur elə struktura malikdir ki, bu, vəzifə borcunun ahəngdarlığını təmin edir və beynəlmiləlçilik, əməksevərlik, qənaətcilik borclarına üstünlük verirdi.

«Təzə şəhər» romanında şübhəsiz «konfliktsizlik» məsələsi yoxdur və bu, sahə mühəndisi Hacıyev – Əsgər – Haşimov – Gəray paralellərində özünü göstərir. Əlbəttə, yeni şəhərin tikintisi tək cə «sürətlə başa çatdırmaq» prinsipinə əsaslanırdı və vaxtilə dəbdə olan bir sıra hadisə və şüurları nəzərə çarpdırır. Məsələn, hətta məktəblilərin dərslərinə yol almış məşhur «Staxanov

hərəkatı»nın izləri əsərdə də vardır. 60-cı illərdən isə «Ucuz, keyfiyyətli, sürətli» adlanan deviz isə unutmamışıq.

Belə bir ruhlandırıcı amillər - əsas məqsəd istehsalatın irəliləyişlə əlaqədar idi. Biz romanda istifadəyə verilməkdə olan və davam edən tikinti obyektlərinin təsvirini görürük. Maraqlı odur, Mir Cəlal bu proseslərdə İnsan faktorunu, fəhlə psixologiyasını qabarıq verir. Səhə mühəndisi Hacıyevin başa çatdırdığı obyektə baxışda mübahisələrin şahidiyik. Şübhəsiz, yazıçı o dövrün idarəetmə davranışına məxsus ətalət psixologiyasını görürdü. Rəhbərlərin sözləri, təkidləri və s. gen-boldur, lakin bir həqiqətdir ki, xüsusilə, istehsalata bilavasitə rəhbərlikdə böyük vəzifə adamlarının canlı görüntüsü vacib şərtidir. Əgər o dövrə, təzəcə qurtarmış müharibədən sonra Azərbaycanda, Xəzərin qonşuluğunda Təzə şəhərin – Sumqayıtın mövcudluğu tarixi faktdır, sosial möcüzədir. Usta Hüseynqulunun cavanları öyrətməsi o deməkdir, milli kadrlarımız yetişir və bu estafet irəliləyir.

Hacıyevə qayıdaq: O, maraqlı obrazdır, hələlik onu məişətdə görmürük, iş başındadır. Amma elə də

təslimə qapılmaq, «bəli», «bəli, düz deyirsiniz» və s. barışdırıcı xarakterə malik deyildir. Məsələn: «Hacıyev Fazilova zəng vurub, əsəbi bir dil və rəsmi xitabla soruşdu:

- Bura bax, yoldaş rəis müavini, təzə korpus niyə lövhəyə düşməyib? Məlumat lövhəsinə?

- Hansını deyirsən, nə çoxdur bizdə təzə korpus?

- On dördüncü! Mənzillər!»

Cümlənin – fikrin sonundakı «nida» işarələri təsadüfən deyil! Yaxud: «Hirsini tökməyə asan və müna-sib yer yenə telefon idi. Dəstəyi götürüb şəhərə zəng vurdu. Komissiyon sədrinin telefon nömrəsini axtardı, tap-a bilmədi. Rayon arxitektorunu tapdı:

- Sabah, - dedi. – Haşimovu çağırın, oturaq bir yerdə danışaq, görək bu işə mane olmaqda arxitektorların məqsədi, əsası nədir axı?» Belə səpkili dialoqlar çoxdur və müəllif obrazların sırf «istehsalat mütiləri» olmadığını da ifadə etmişdir...

Hacıyevdə estetik zövq güclüdür və başqa bir ciddi etirazı da bununla bağlıdır və Haşimova deyir ki, bizə ev lazımdır, fəhlənin yaşaması üçün təcili mənzil lazımdır. Sən layihə vermişən, trest də tikib. İndi gözəllik

məsələsinə qalan yerdə, el deyir, eybsiz gözəl olmaz. Etiraz eşidəndə isə konkretləşdirir ki, estetika böyük sahədir, tələbi də çox...

Mir Cəlal Təzə şəhərin tikintikintisinin gözəlliyi üçün balıqqulaqlarından istifadəni də irəli sürür (Bəli, artıq bu öz yerini bu gün də almışdır).

Hacıyev bir növ təklənmişdir; onu küncə sıxmaqda davam edirlərsə o, sözünü birbaşa söyləyir, çəkinmədən. Haşimov həтта əsəbi halda ona deyir: «Siz məsələni mürəkkəbləşdirməyə çalışan bir vəkil dili ilə danışsınız». Və bu, cavabı alır: «Mən real söhbət danışram. Mürəkkəb işdən də danışarlar. Binanın gecikməsini heç kəs boynuna götürməz. Əlavə iş üçün heç kəs əlavə vəsait verməz. Siz buyurun yazın ki, layihə səhvdir, mən də onu düzəltdirim. Təzədən vəsait alım...»

Hacıyev digər obrazlarla müqayisədə kölgədədir, lakin o, o dövr üçün kəskin personajdır. Yazıçı belə bir planda onu verməklə, heç də mütilik, başəymə sindromunun olmadığını göstərir, Hacıyev Əsgərə dediyi sözlərilə daha açıq və daha kəsərlə büro iclasına hazırlaşır: «Açıq deyəcəyəm. Deyəcəyəm ki, arxitektorlar bizə

mane olurlar. Onlar istəmirilər fəhləyə mənzil tikilsin, iş tez başa gəlsin. Onlarda güclü fantaziya var. Biz isə, fantaziya uya bilmərik. Onlar addımbaşı bizim qa-bağımıza daş dığırdayırlar! Yoldaş raykom, xahiş edirəm bunların işini yoxlatdırasınız.Yoxsa ki...» Cəsarətli və bizi M.Hüseynin «Abşeron» romanındaki Usta Ramazanın xatırladır. Və Hacıyevin xarakteri, istehsalata ayaq atan Bakı Komitəsinin katibi Atakişi, raykom katibi Yarməmmədov və digərlərinin istehsalat davranışları fikir deməyə əsas görürük. Müəllif məqsədi nədənsə bu məsələdə «düyünə» düşür.

Hacıyev və rəhbərlərdə əxlaqi şüurun dövrü, cəmiyyəti üçün spesifik strukturu mövcuddur və onu həməən kontekstdən ayıraraq «müasirləşdirmək» ehtiyacı yoxdur; bu gün «Ölü romanlar»ın da sıradan çıxarılması bu yanaşma ilə əlaqədardır; ciddi ideoloji çətinlikləri ayırmamaqdan irəli gəlir. Hacıyevdə əxlaqi norma (baxmayaraq sonda o, rəhbərliklə razılaşmaq məcburiyyətində qalır) xarakterinin bir elementi olub (bəli, tənqid etmək, haqlı razılaşmaq və sair də mümkündür; söhbət insan psixikasından gedir), qarşılıqlı

münasibətlərdə tabeliliyin müəyyən sistemində özünü büruzə verir və Hacıyev obrazında fərdi şüur kimi təcəssümünü tapmışdır. Bu, birdən deyil, insanlara, ümumiyyətlə rəhbər adamlara, özünün yaxın ətrafına sosial-psixoloji davranışı – daxili narazılıqdan, barışmazlıqdan irəli gəlmişdir. Çünki, həmən rəhbərlikdə bir imperativlik əhvalı vardır. Həqiqətdir ki, sosial birliklərin: kollektiv, qrup və sairin mənafeləri, insanların quru, sxematik təbəçilik davranışlarının ictimai zəruriliyi əxlaqi tələb olaraq qəbul etdirilirdi. Məşhur etiklərin fikrincə: Bu cür hərəkət et, çünki yaxşıdır, yaxud lazımdır, ədalətlidir. Belə etmək yaramaz, çünki pisdır; yaxud alçaqlıqdır, ədalətsizlikdir – beləliklə, düzgünlük tələbi eyni zamanda həm qadağa formasında, həm də müsbət göstəriş şəklində ifadəsini tapa bilir. Necə ki: yalan danışma, həqiqəti saxla – daxili bir səsin təzahürüdür.

İstehsalat prosesində Sovet əxlaq-davranış normalarının tələblərindən irəli gələrək məsləhətlər verilir, rəhbərlər xatırlanır, qərarlar yada salınır. Bununla tabelik, normaların iyearxiyası konfliktli situasiyadan

uzaqlaşır, tələblər, etirazlar münaqişələrə imkan vermir. Əksinə...

«Katib qızın zirək, dilli-dilavərliyi haqqında ilk zənninin doğru olmadığından məmnun halda Ülfətin əli ilə işlənmiş düz, enli asfalt yola baxdı:

- Siz bu maşınları yaxşı idarə etsəniz, istədiyinizə nail olacaqsız.

- Bizim də cəhdimiz rəhbərlərimizin etimadını doğrultmaqdır.

- İşinizdə nə çətinliyiniz var?

- Elə bir çətinliyim yoxdur!

Katib üzünü yol fəhlələrinə tutdu:

- Sizin necə, yoldaşlar, təkliflərinizi eşidirlərmi?

Fəhlələr razılıq etdilər...»

Sovet ideologiyasında, hansı ki o dövrün ən yaxşı nəsr əsərlərindən də yan keçməmişdir – adamların ictimai şüurunda möhkəmləndirilmiş əxlaqi normaların, qaydaların, prinsiplərin müxtəlifliyi müəyyən həcmdə (dozada) çərçivəyə salınmışdır, birbaşa yuxarıya tabeçilik münasibətlərində idi. Hətta fərdi, özünü anlayan, asi insanların (vəzifəlilər xüsusilik təşkil edir)

malik olduğu – vərdiş halına keçdiyi əxlaqi şüurun özünəməxsusluğuna baxmayaraq mühakimələrdə, şəxsi fikirlərdə və s. birtiplilik özünü göstərirdi və ictimaiyyətə bu, «keyfiyyət bütövlüyü» kimi sarınırdı. Roman da belə bir ideoloji prinsipdən irəli gələrək bədii yanaşmada sosialist tipli əxlaqi şüur obrazlarda ərimişdir: Kommünizm işinə, Stalin əməllərinə, Lenin prinsiplərinə sədaqət, hətta şəxsi-intim hissləri, məhəbbəti də bu kimi bu gün trafaret görünən qayda və normalara qurban getməliydı. Lakin Mir Cəlal romanın canını bu niyyətdən qismən qurtarır: istehsalatın gedişində Ağabala – Reyhan – Davud xəttini ortaya atır. Reyhan maraqlı qadın surətidir və ilk səhifələrdən onda diribaşlıq, komsomolçuluq, narahatçılıq özünü büruzə verir. Şuşalı olan bu qız ilk dəfə Davuda rast gəlir: «Davud Reyhanı birinci dəfə Yevlax stansiyasında avtobus kassasının yanında görmüşdü. Onlar on nəfər idilər (7 oğlan, 3 qız). Şuşadan, rayon komsomol komitəsinin məktubu ilə gəlmişdilər. Komsomol komitəsi katibi Ağdama zəng vurub cavanların haçan gedəcəyini öyrənmiş, öz adamlarını Mirzəyevə tapşırılmışdı».

Məhəbbət hissi (təbii ki, sevgi yox) ilk nəzərdən impulsiv təsirlidir və Davuddan da yan keçmir: «İstər avtobusdan düşəndə və istərsə sonrakı söhbətlərdə Davud gözünü ağbəniz «şuşalı qızından» çəkmirdi». Cəsaret toplayıb Reyhanla söhbətə başlayır. Qatarda Davudda romantika oyanır. Kəndli balası şəhərə gedəndə bu hissi yaşayır, Davud da həmçinin: «Dəmir yolunun aşağısını, Kür boyu uzanıb gedən zəmiləri, bağları, ağacları, sahilə, yaşıllıqda otlayan kolxoz naxırını, yol boyu toz qoparan sıralanmış təzə maşınları, haradansa qayıdan, qatarla ayaqlaşmaya çalışanları seyr edir» və biz bu məqamda Moskva qatarı ilə gedən gənc Yunisi xatırlayırıq.

Ağabalada da ilk baxışda Reyhana kortəbii məhəbbəti duyulur və oxuyuruq: «Ağabala Reyhanı ilk gördüyü gündən, kəlmə verib kəlmə aldığı dəqiqədən unuda bilmirdi. Ona elə gəlirdi ki, eşidilməyən, lakin duyulan bir səs həmişə onun qulağına yox, qəlbine pıçıldayıb «ağbəniz qızdan xəbər» istəyir. O\ qızın bu saat harada olduğunu və nə ilə məşğul olduğunu bilmək istəyir».

Ağabala on ilin sürücüsü olsa da, Reyhan bu «qabiliyyətini», yeni bərk sürməsinə bəyənirdi. Lakin işin gedişində onların rastlaşması, arabir danışmaları aralarında ünsiyyəti daha da kövrəltdi.

Bu obrazı biz sonralar görmürük, çünki, o, öz missiyasını yerinə yetirmişdir. Reyhanı sevəndə və oxu daşa dəyəndə qısqanclıqdan trestdən başqa yerə keçməyə qərarlaşsa da, fikrindən daşınır, Reyhan isə Davuda erə gedir. Belə halda Ağabalaya nə qalır? Adi işçidir, çalışır, vaxt gələcək o da hansısa bir qıza ürəyini açacaq, ailə quracaqdır. Hələlik o, oxucu üçün darıxdırıcı obraz deyil...

Və artıq Təzə şəhərin tikintisinin həcmi genişləndikcə yeni gənclər gəlir, ustalardan öyrənirlər.

Romanda usta-şagird münasibətlərində bir varislik axtarmaq yerinə düşür. Axı, şəhərsalma, istehsal müəssisələrinin tikintisi və ilaxır hər bir dövlətdə davam edir və Azərbaycan da istisna deyil. Mir Cəlal bu məsələni global götürür, məhz belə proseslərin daimiliyini praqnozlaşdırır. Valeri Mixailovun gənc Davud Qaraqaşlıni şagirdi kimi öyrətməsi fikrimizin təsdiqidir. Əgər

əsərin bu fəslinə (IX) diqqət yetirsək, sosiolojiliyin eyni zamanda şəxsi-məişət məqamlarına aydınlıq getirir. Davudun fiziki sağlamlığı, işgüzarlığı, səliqəsi və s. Xüsusiyyətləri ustanın xoşuna gəlir. Digər tərəfdən kadr-lar yetişməlidir. Beloborodov Mixailova tapşırırdı ki: yoldaş Mixailov, bizə tikinti ilə bərabər gərək adam da verəsiniz. İldə beş-altı nəfər cavan usta hazırlasanız mən sizə minnətdar olaram. Bizim metallurgiya mütə-xəssislərinə ehtiyacımız çoxdur. Məktəb, institut öz ye-rində, istehsalatda işləmək də öz yerində...

İdarəetmədə rəhbər şəxs cari məsələnin fonunda perespektiv vəziyyəti görməyi və qiymətləndirməyi bacarmalıdır. Romanda fikir versək, yaşlı nəslin hansı ki, vəzifə daşıyırlar: əvvəla müharibə görmüşlər, ikincisi, tapşırılan işi ali məqsəd hesab edirlər, üçüncüsü, şəxsi-məişət maraqlarını arxa plana keçirmişlər, dördüncüsü, gənclərə qarşı həssas, diqqətli və qayğıkeşdilər. Demə-li, onlarda yetərli əxlaqi şüur, ali seçmə imkanları və da-varanış instintləri güclüdür.

Mir Cəlalin «Təzə şəhər» romanı haqqında danı-şanları isə tamam roman nəzəriyyəsinin bəzi ünsürləri

maraqlandırmışdır. Bunlar inkarolunmaz elementlərdir, lakin yazıçının bədii məqsədi – prinsipini «tutmaq» daha vacibdir. Bütün sosial, siyasi məsələlərin həlli insan əxlaqı ilə ölçülür və tənzimlənir. Sovet rejiminin mahiyyəti ilə varsaq və bu kontekstdən kənar çıxmağa haqqımız yoxdur və əksinə olarsa, yazıçını danmaq kimi bir şeydir. O vaxt norma, qayda, qanun, qadağa, tələb və s. anlayışlar güclü idi, bərqərarlığını qoruyurdu və insanı ideala, ədalətə, xoşbəxtliyə və sairə səsləyirdi, ruhlandırır. Onu da xatırlamağa dəyər ki, normaların, prinsiplərin dərc olunmuş məcmuu əxlaq kodeksini təsbit edirdi. Belə ki, tabelik, yaxud müstəqilliyin iyerarxiyası mübahisəli situasiyalarda, norma və tələblərin münaqişəyə rəvac verilməsi zamanı aydın nəzərə çarpırdı. Qüvvədə olan normalar: əsasən rəhbərlik prinsiplərində və istehsalat prinsiplərində gücünü göstərirdi, davranışın hansısa xüsusi tərəfini tənzimləyirdi: vətənpərvərlik və beynəlmilətçilik, yorulmadan işləmək, kollektivçilik və s. prinsipləri şərtləndirirdi. Bu nöqteyi-nəzərdən romanda personajların ictimai şüurunda xalqa gərəkli, firavan, rahat yaşayıb işləməsi üçün təzə şəhərin, onun istehsalat

müəssisələrinin tikintisi əsas sosial-mənəvi motivdir. Mir Cəlal artıq zəngin həyat yolu keçmiş, maraqlı romanlar, povestlər yazmış bir yazıçı idi və qarşısına «oçerk yazmaq» məqsədini qoymamışdır; bu sonuncu iddia absurddur mənim qənaətimcə. Ən böyük rəhbər şəxslər fəhlələrlə insani davranır, istehsalatı ümumdövlət işi hesab edir, tapşırılan xidməti vəzifələrini vicdanla yerinə yetirirlər. Beloborodov, Mirzəyev, Fazilov, Əhmədov simasında bu görünür. Çünki, onlarda ictimai şüur daha üstündür, nəinki şəxsi marağa yönələn şüur. Onlardakı əxlaqi şüurun struktur elementləri bir-birinə qarşılıqlı təbəllik münasibətlərində qurulmuşdur.

Əsərdə fərdi əxlaqi şüurun spesifikliyi varsa da, hər bir obrazın mühakiməsində, söhbətində, yaxud dialoqunda bir ümumilik, yeni birtiplilik də yox deyildir. Amma bütöv yanaşanda bu şüur keyfiyyət təmliyi kimi xarakterizə edilməlidir. Məlumdur ki, sosialist tipli əxlaqi şüur əsas prinsiplərə, məsələn: kommunizm işinə sədaqət, kollektivçilik, əməksevərlik və sair prinsipləri əsas götürürdü. Belə halda Mir Cəlal özündən «Amerika kəşf etməliydimi?», eləcə də xüsusilə istehsalatdan ya-

zan digər ədiblər?! Bunun üçün obrazlardakı fərdi təcəssümlərin az-çox müxtəlifliyinə baxmayaraq, onlarda normaların tabeliyinin əsas xətləri eyni xarakterli təsiri bağışlayır və bu cür də olmalıdır. Əxlaqi şüurun quruculuq işinə hədsiz sədaqəti qəhrəmanların sevgi, ailə qurmaq kimi ciddi və zəruri işlərə qoşulmağa da imkan vermir. Əlbəttə, yazıçı qarşısına qoyduğu ədəbi qayəni kənara qoyub, bol-bol bu sahələrə səhifələr verməməliydi.

Əgər əvvələ qayıtsaq, həcmcə iri həcmli roman olan «Abşeron»da Tahir-Lətifə xətti də elə bir gen-bol yer almamışdır. Buna baxmayaraq Mir Cəlal Reyhan-Davud xəttini unutmur və burada müəllif mentalitetimizi gözləyir. Hətta rus Mixailov da gənclərin məhəbbət əhval-ruhiyyəsinin reallaşmasında rolunu görür. Reyhanı hətta qardaşı oğluna yoluxmaq üçün gələn Məmməd Qaraqaşlı da görüb xoşlayır və ürəyindən keçir ki, Davuda yaraşan qızıdır. Ötəri ünsiyyət olsa da, həssas Məmməd Qaraqaşlı Davuda deyir: «Qardaş oğlu, mən səni özgə bilmirəm. Səndən gizli bir sirrim də yoxdur. Reyhan xoşuna gəlsə, ürəyiniz bir-birinizi tutubsa, xey-

ir işini ləngitmə, ləngitməyə gəlməz! Götür-qoy eləmə. O sənə, sən ona layiqsən, özü komsomolçu yoldaşın, özü sənət sahibi, özü staxanovçu, sabah-biri gün kimyaçı, özü də çiçək kimi təmiz, mərifətli, gözəl! Səni də istəməməyinə şəkk şübhə yox».

Bu iqtibasa diqqət yetirsək, məsləhətin, subyektin mahiyyətində komsomol dəyanəti, əməksevərlik də kənarda qalmır. Bu, o deməkdir və o dövrün yeniyetmə nəsli də yadındadır ki, işləmək və oxumaq prinsipinin aşılınması bağça yaşından başlayırdı. Bir həqiqətdir ki, işləyən istehsalatçılar maddi təminatını alırdılar. O da reallıqdır ki, istər kənd təsərrüfatı, istərsə sənayeye subyektiv, şəxsi maraqlardan rəhbərlik edənlər camaatı maddi, mənəvi sıxıntılara düçar edirdilər...

Romanda bu məsələ düzgün qoyulmuşdur və sosial-siyasi və maddi-mənəvi ideyaya çevrilmişdir. Hətta rəhbər adamlar kabinetlərində görünməzlər, daima hərəkətdə, istehsalatçıların yanında olurlar...

Romanın poetikasında, təbii ki, bizim irəli sürdüyümüz tezisdə obrazların əxlaqi şüurunun statik «kəsiyini» görürük, onların hərəkətində, fəaliyyətində,

tələbatında əsas funksional mexanizmlər sırasında mühümü, neçə-neçə əsərlərdə özünə yer almış sərvətə meyillilik və məişət sapmaları hissələrini görmürük. Analitik yanaşmadan uzaq onu deyərdik ki, Mir Cəlal yeni bünövrəsi qoyulan, gələcəkdə əhalinin yaşayış məskəninə çevriləcək Təzə şəhərin əxlaqi-dini təmizliyini gözləmişdir, necə deyərlər, bünövrədə daş əyri qoyulursa, o bina uçulacaqdır. Birinciyə – sərvətə meyilliyə qayıdaq. Əsas rəhbər şəxslərdən—obrazlardan başlayaraq onların həyatlarının məqsədüuyğunluğu əxlaqlarına hopmuş mənəvi sərvətləri, eyni zamanda ümumiyyətlə, insan şüurunu, iradəsini, hissələrini özünə tabe edən sərvət meylinin nə olduğunu yazıçı ortaya qoymuş və gələcək rəhbər şəxsləri xüsusilə təmizliyə çağırmışdır. Romanda bunun bədii həllinin fonunda qəhrəmanların adi həyatda, yaxud məişətdə özlərini tamamilə: öz peşələrinin sirlərinə yiyələnməyə, elmi-texniki problemlərin həllində yaradıcı axtarışlara nail olmağa, gəncləri arxalarınca aparmağa, dövlətin tapşırıqlarına sözsüz əməl etməyə və mümkün qədər rifah halını yüksəltməyə meyillilik məqsədi güdülmüşdür.

Romanda habelə ictimai nüfuz qazanmaq, yaxud ixtiyar sahibi əldə etmək hallarının da müşahidəçisiyik. Bu sadaladıqlarımızın mahiyyətində isə əxlaqi sərvət fenomeni dayanır. Hər bir bədii əsərdə müasirlik durur, baxmayaraq 100-200-300...illər keçir; müəllifin bədii praqnozlaşdırması, intuisiyası qarşıya çıxır. «Təzə şəhər» romanının ən böyük bir dəyəri də məhz, yarım əsrdən sonra rəhbər şəxslərdən, məmurlardan, hətta yaradıcı-pedaqoji vəzifə tutanlardan cılız əxlaqi şüurun güclü sərvət toplamaq hərisliyinin şahidliyə çevrilməsidir. Bəli, əsərin də canlı, ömrü var və öz əbədiliyini saxlayır. Mirzəyev, Əlizadə, Əhmədov, Beloborodov, Atakişi – bu obrazlar xalq, dövlət malına haram əli uzatmırlar, halbuki imkanları vardır. Şəxsiyyət olaraq onlar həyat fəaliyyətində ən ali əxlaqi sərvəti: insanlara xidmət etmək, xalqın gələcək həyat tərzini yaxşılaşdırmaq yollarını tapmaq, yeni nəsilə nümunə olmaq və ilaxırı düşünürlər. Eyni zamanda öz peşə və idarəetmə qabiliyyətlərini sınaq və aşkara çıxarmaq, peşələr üzrə yeni praktik meylə istiqamət götürmək məqsədi. Belə tipli əxlaqi şüurun bu obrazların hərəkətlərinin vəh-

dətini təmin edən ümumi qiymətləndirmə – imperativ səyi, davranışın tənzim olunmasının məqsədyönlülüüyüdür. Sərvətə meyilli vəzifəli məmurlar da, əxlaqi şüurun bütün strukturunun imperativ vəhdətinə təminat verir. Və əxlaqi şüurun müəyyən istiqamətində onun (sərvətə meyilli adamın) əsas amalının, normalarının məcmuunu özündə təcəssüm etdirir.

Gənc kadrlarla iş sisteminin humanist əsaslarla qurulması əsərdə təbii təsvir edilmişdir. Bir maraqlı cəhət də odur, gənclər çevik, ağıllı, təmiz, təhsilə meyillidirlər. Bu ənənə hətta yaşlı nəsildən gəlir və cavanlar da bu yolu tuturlar. Yeni oxuculara bəlkə də maraqsız görünər ki, yazıçı Stalini, Lenini, onların əsərlərini, konstitusiyə kitabının adını tez-tez çəkir. Elə deyil; hər bir bədii materialı, xüsusilə nəsr əsərini mövcud dövrün ideologiyasından ayırmaq səhvdir. Roman Vətən müharibəsindən sonra Azərbaycanda yeni nəhəng bir şəhərin salınmasından gedir. Bu şəhər bu gün biz nəslin gözü qabağında günbəgün inkişafdadır... Mətləbə qayıdaq. İnsanları ruhlandırın belə kitab ortadadır: Partiya tarixinin qısa kursu. Bu sətirlərin müəllifi hələ aşağı sinif-

lərdə oxuyarkən həməən qalın cildi kitabı görmüşdür, eləcə də konstitusiya kitabçasını.

Bunlar tarixdir, 70 il yaşamış güclü dövlətin ideoloji dərsliyidir. İmtina etməməliyə; hər halda Sovet dönəmi biz azəri türklərini oxutmuş, sənət adamlarımızı dünya arenasına çıxarmışdır. Yerlərdə haqqı tapdalanan yüzlərlə, minlərlə insanın taleyini müsbət mənada Moskva həll etmişdir. Tarix göstərir ki, görkəmli şəxsiyyətlər yetişir və xalq onların arxasınca gedir. Qabaqlar belə bir siyasi tezis vardı ki, tarix şəxsiyyəti yaradır. Bu nə dərəcədə həqiqətdir – israrlı deyiləm, lakin şəxsiyyət tarixi yaradır – israrlıyam. Layiqli şəxsiyyət siyasi tutumunda xalqı öz arxasınca aparır və özünün ləyaqəti, obyektivliyi, andı naminə missiyasını yaşaya bilir. Stalin bütün anatomiyası etibarı ilə mənfi tiran idi və tirana layiq taleyinin qisməti ilə öldü. Lakin o, Rusiyanı çamurluqdan çıxarıb qüdrətli hərbi dövlətə çevirdi. Bu artıq faktır. Hitler savaşıdan sonra o, xalqları sivill səviyyəyə çatdırmaq üçün müxtəlif yollar ortaya atdı və başlıcası isə ideoloji silahdan istifadə idi. Və SSRİ xalqlarını özünə inandırmışdı. Mir Cəlal bir yazıçı olaraq kosmosdan

yazmırdı necə ki, Aleksey Tolstoy fantastik əsərlər qələmə almışdı. O, Təzə şəhərin doğuluşundan və gələcək inkişafından bəhs etmişdi, əsas sevimli qəhrəmanı da Yunis Əhmədov idi. Əgər o, Stalin ideologiyasına şübhə etsəydi, böyük qurucu kollektivi arxasınca apara bilməzdi. O da böyük inamla, pafos ovqatı ilə bu ideologiyadan kənarda dayana bilməzdi. Budur, Yunisin düşüncələri: «Mübarizələr və qələbələr kitabını əlinə aldı, dəftər, qələm götürdü. Neçə dəfə oxudu və haşiyələrində işarələr qoyduğu məşhur kitaba – bu saat dünyada ən çox oxunan, ən çox yayılan və ən çox öyrənilən kitaba həmişəki həvəslə baxır, qeyd etdiyi yerləri təkrar gözdən keçirir, dəftərçəsinə köçürürdü. Yunis hər dəfə bu kitabı qarşısına açanda, onun səhifə və cümlələrini təkrar oxuyanda nədənsə ilk dəfələr hiss etmədiyi yeni-yeni fikirlər öyrənir, çox hökmləri sevinc və heyrətlə dəftərinə köçürürdü. O, bu hökmlərdə nəhəng bir ölkənin və xalqın qələbələr tarixini aşkar görürdü...» Bu, bitməyən iqtibasda işıqlı cəhət var: hər bir vətəndaş dövlətinin yürütdüyü siyasətə inanmalıdır. Onun əxlaqi irəli sürülən prinsiplərə uyğun gəlməlidir. Sovet dövləti

öz idarəetmə mövqeyi kimi kollektivimizin konkret-tarixi təbiətini başa düşmək üçün xüsusilə üç cəhəti nəzərə almağı irəli sürmüşdü (Və hər bir Sovet yazıçısına bu müddəalar bəlli idi). Hansılar idi? **Birincisi** o əxlaq obyektiv şəkildə determinləşdirilmişdir, yeni öz xarakterinə görə ictimai istehsalatda birləşmiş fəhlə sinfinin (romanda bu daha genişdir) həyat şəraiti, habelə istehsal vasitələri üzərində ictimai mülkiyyətə əsaslanan sosializm ictimai varlığının özünəməxsusluğu kollektivin əxlaqi şüurunun formalaşmasının maddi-iqtisadi imkanını yaradır. **İkincisi** o, fəhlə sinfinin və onun müttəfiqlərinin mənafeyinə uyğun olaraq: mübariz həmrəylikdən burjuaziyaya qalib gəlməyi bacarmazlar, yoldaşlıq, əməkdaşlıq prinsiplərini bərqərar etməzlərsə, sosializm cəmiyyəti qurulmazdı. Daha doğrusu, kollektivizm özünüinkişafın mühüm formasıdır. **Üçüncüsü** o, əxlaqi inkişafın ümumi məntiqilə uyğunlaşır ki, öz mahiyyəti etibarilə fərdiyyətçi əxlaqın aradan qaldırılmasını şərtləndirir.

«Təzə şəhər» romanında oxucu belə bir qənaəti – tezisini müəyyənləşdirir: hər bir fərd – fəhlə – obraz

öz qabiliyyətini, bacarığını hərtərəfli inkişaf etdirmək istəyirsə, kollektiv ən optimal vasitədir. – Buradan da insanın şəxsi azadlığı məsələsi ortaya gəlir. Roman boyu həm idarə edən vəzifəlilər, həm də icraçılar bir kollektivdə birləşir və geniş fəaliyyət göstərirlər. Bir fərd kollektiv üzvlərini bir-birilə bağlayan həlqə rolunu oynayır. Məsələn, Davud gənkdir və o, çətinliklə, ölümə üzleşir. Qəza baş verən zamanı Davud özünü irəli verir. Yunis isə buna imkan vermək istəmir, əsəbi halda: «Yunis irəliyə yeri-yib yuxarıya, binanın kəlləsinə bir də baxdı. İndii o, təhlükəli bir hücumə keçən və bunun üçün də qüvvələrini son dəfə yoxlayan komandirə oxşayırdı. O, cəld palto-sunu soyunub gözətçinin üstünə atdı:

- Sırınmanı mənə ver!

Gözətçi özü irəli yeridi:

- Yoldaş Yunis, elə iş...

Əhmədov bir az da ucadan və hirsle dedi:

- Sözümə qulaq as...»

Və Davud cəld irəli yeri-yir, səqfə çıxmaq istəyəndə Yunis mane olmağa çalışırsa, alınmır – sual çıxır: Nə üçün insan davranışındakı kollektivçiliyə

maraq, birgə sərbəst motivləşmə və s. xüsusiyyətlər mövcuddur? Biz əlaqçı alimlərin yenə də üç tezisinə – nəticəsinə üz tuturuq: **Birincisi** kollektiv yeganə birlikdir, qrupdur ki, hər bir insanın (Yunisin, Davudun, Privalovun və digərlərinin) iç narahatlığının, intellektual və emosional inkişafının mənbəyi kimi ardıcıl ünsiyyətə əməkdaşla zəmanət verir. **İkincisi** mühüm məqsədlərin həyata keçirilməsi naminə kollektiv səylər lazım gəlir. **Üçüncüsü** fərdin şəxsiyyət kimi inkişafı, fəaliyyəti tələb edir ki, birlik yaransın və formalaşsın...

Davud fəlakəti aradan qaldırmaq üçün ömrünü də fəlakət qarşısına qoyur. Sonda isə sakitləşir: «Bu gecəki vəziyyətdə o da özünü fəlakət və təhlükə içinə atdı. Ancaq kor-koranə, təvəkkül, ehtimal, qorxu, vahimə ilə atmadı... İradəsini toplayaraq adi günlərdə, düz yerdə, günün günorta çağı etməli olduğu sadə bir işə necə arxayın və ürəklə gedirsə, ölüm ayağına da elə getdi».

Romanın poetikasında irəli sürdüyümüz tezisdə biz sosial sərvətlər sistemində əmək məfhumunun yerinin əlaqə şüurun strukturunda əsaslı dəyişikliklərin

mənbəyi kimi götürürük. Elə isə əsərin sujetinin – əhvalatların, proseslərin daşıyıcısı olan obrazların fəaliyyət dairəsinə daxil olan bu dəyişikliklərə hansı oxucu zövqündən yanaşılmalıdır? Axı, Mir Cəlal o yazıçılardandır,urbanizasiya tariximizdə əsaslı yer tutan (bunu tarix göstərdi) Təzə şəhəri dünyaya gətirən bu bütöv sosial sərvət necə qiymətləndirilməlidir və vaxtilə ədəbi tənqid bunu görmüşmü? Söhbət insan əxlaqında, onun yönəlişində əməyin bir dəyər statusunda təsvirindən gedir. Beləliklə, biz yenə üçlüyə – triadaya qayıdırıq. **Birincisi** sosializmdə insanın ictimai-faydalı əməyin ümumi vacibliyi reallaşır. Və buna o cür də baxmamalıyıq ki, əməyə həyatda onun layiq olduğu qiymət verilir, daşıyıcı fərd əməyinin layiqli bəhrəsini görür. Şübhəsiz, tufeylilik, rüşvətxorluq, xudbinlik və sair əxlaqi naqislik mövcud idi. Amma mühümü onda axtarmalıyıq ki, sosial varlığın bünövrəsində fərdləri (insanları) birləşdirən və bərabərləşdirən, bununla da böyük əxlaqi əhəmiyyət kəsb edən faktlar mövcuddur. Filosof İ.Kantda belə bir fikir vardır ki, əxlaqiliyin ümumi qanunları olacaq maksimalar axtararkən, məlum olmalı

idi ki, bu prespektivsiz bir işdir, çünki, istismarçı siniflərin mövcudluğu şəraiti prinsipcə ümumi nümunə ola bilməz. Yalnız zəhmətkeşlərin varlığı (mövcudluğu) formaları «ümumiləşdirilər» və cəmiyyətə aid edilər. **İkincisi** əmək növlərindən xüsusilə, məhsuldar əməyin dəyəri ictimai əhəmiyyətlidir. **Üçüncüsü** sosializm cəmiyyəti insan əməyinə ictimai qiymətləndirmənin həlledici ölçüsü kimi yanaşırdı. «Təzə şəhər»də bu proseslər personajların məqsədlərində təcəssümünü tapmışdır. Öz tərcümeyi-hallarını, şəxsi həyat fəaliyyətlərini ümumi işdə, sosial-əxlaqi proseslərdə axtarır və məmkunluq duyur.

Davud o əhvalatdan sonra rahatlanır, eləcə də digərləri: «Davud enib aşağı gələndə külək, boran, saxta nəinki şiddətini azaltmışdı, daha da artmışdı. Gecə boranı gurlayırdı, şiddətdən yer səslənirdi. Ağacların, divarların, binaların şimal tərəfi buz ilə, cənub tərəfi burularaq müxtəlif şəkil almış qalaq-qalaq qar ilə örtülmüşdü. Ancaq baş mühəndisin çağırışı ilə zavod binasından gələn adamların heç biri bu şiddəti hiss etmir, dönüb getmirdi...»

Davud Reyhanla evlənin. Biz toy-şənlik mərasimini görmürük. Sovet əxlaq tərzi toyun əleyhinə çıxmırdı, lakin dəbdəbəni qəbul etmirdi və haqlı yanaşmadır. Romanın «Sevinc» fəslində bu nikbin hiss Reyhanın istehsalat uğurları ilə bağlıdır. Habelə usta Pavel Andreyeviçin öz yetirməsi (əgər demək mümkünsə) Reyhandan razılığını görürük.

Reyhanın qısa tərcümeyi-halı ümumiləşdirilmiş gəncliyin ömrü təsiri bağışlayır. Ailənin yeganə qızıdır və könüllü Təzə şəhərin tikintisinə valideynlərinin razılığı ilə gəlmişdir. Reyhan bir növ atasını buna təqlin etmişdi, tez-tez Təzə şəhərdən söz salırdı, atası bir gün – «Qızım, - demişdi, - görürəm könlün atlanıb. Amma on illiyi qurtarıb gedəydin.

- Nə olar, ata, orada oxumaq buradan da yaxşıdır. Bizə mühəndislər dərs verəcəklər. Lap ali məktəbə getmək olar, deyir təki səndə həvəs olsun.»

Və atası Bəhram uşaqlara qoşulub Yevlağacan qızını ötürür. Reyhan diri-başdır, yaşı 18 olanda seçkilərdə iştirak edir və hətta gənc ikən ailə qurur da! Deputatlığa namizəd verilən institutun direktoruna onu qəbul

etməsinin də xahişini dilinə gətirir. Mən deputat seçimi məsələsinə toxunardım. Mir Cəlal Sovet vaxtı millət nümayəndələrinin əsasən formal seçildiyinə incə şəkildə toxunur. Dövlət Sənaye İnstitutunun direktoru (adsızdır, deməli tipikləşdirilmişdir) namizəd kimi təqdim olunur. Barəsində danışıqlardan birincisi Yunisdir: «Yoldaşlar, bizim namizədimiz hələ iyirmi beş il bundan qabaq mənə və yaşıdlarıma dərs verib. Bu, bir kənara, mən bu yoldaşı texnika elmlərinin fədakar və təvazökar bir nümayəndəsi bilirəm. Biz ona ürəklə səs verəcəyik». Bu qısa çıxışda biz yenə də namizədin adını eşitmədik. Yazıçı eyhamıdır ki, deputatları xalq yox, yuxarıların sifariş seçir. Amma həqiqətdir ki, tarixi olaylar var, təkrar olunur!.. Amma Reyhanlara bəlli deyildi ki, irəlidə bu cinsləri nələr gözləyir?

Təzə şəhərin sürətlə tikintisi bütün qəhrəmanların ən başlıca məqsədi, amalıdır və hətta şəxsi-həyatı məsələlər də bu yöndə ikinci plana keçir. Yəqin, bu günün tələblərində, bədii qiymətvermə meyarında Mir Cəlala «əhsən» deməzlər və «istehsalat romanının» gözəl nümunəsi kimi yanaşırlar. Qoy olsun. Lakin əsərdə

yüksək ali hissini – Azərbaycanda Bakı ilə qonşuluqda Sumqayıt böyüklüyündə bir sənaye şəhərinin salınmasından bəhs edir. Bu perespektivli şəhər sanatoriya deyildir – mövsümü gəlib istirahət etsinlər. Bu məkan əhalinin minlərlə məskunlaşması, çalışması və kəskin artması deməkdir. Məhz M.Cəlal belə bir ədəbi təxəyyülün real təsvirini verir və əsasən rusların, onların mütəxəssislərindən istifadədən də danışır. Gizlin deyil ki, neft sahəsində Usta Ramazanlar, İsmayilzadələr çox idi, amma tikinti – quraşdırma işlərinin yeni (o dövr üçün) texnologiya üzrə aparılmasında milli kadrlar çoxluq yaratmırdı. Privalov, Stepnoy, Mixailov kimilər əsərə təsadüfi daxil olmamışdır və burada beynəlmiləçiliyə üstünlük vermək də düzgün olmazdı. Ona görə də müəllif mərkəzi surəti Yunis Əhmədovu bir inşaat mühəndisi kimi hər cəhətdən təsvir etmişdir. Müharibə qurtarmışdır, ancaq cəbhə həyatındakılar, bir yerdə olanlar ilbəil müxtəlif vəziyyətlərdə, hadisələrdə hətta təsadüf nəticəsində rastlaşırlar. Təzə şəhərin tikintisinə praktik rəhbərlik edən Yunis Əhmədov da istisnalıq yaratmır. Stepnoy bir faktdır. Yunisin yolda Stepnoyun qızı

Qalya ilə görüşməsi, səmimi söhbətləri maraqlı doğurur və azərbaycanlıların nə qədər insanpərvər olduğunu təsdiq edir. Yunis vəzifə sahibidir, Qalya texnikumun tələbəsidir. Yaş və vəzifə fərqi. Buna baxmayaraq o, Qalyanı maşına əyləşdirir, aralarında söhbət işlə bağlı olur.

«- Atan necə, sənin sözüne baxır ya yox?

- Mən atamın sözüne baxıram.

- Dedik bizə kömək edərsən.

- Atam hamıdan çox sizin sözünüze baxar!

- Nədən bilirsən?

- Trestə çağırılanda tələsir, az qalır piyada getsin».

Yunislə Stepnoy arasında gedən sırf istehsalat söhbəti tamamilə məsuliyyətə əsaslanır. Yeri gəlmişkən deyərdim ki, Mir Cəlal professional mühəndis dəqiqliyi ilə prosesləri məharətlə vermişdir. Nə qədər ardıcıl müşahidə aparmışdır ki, xırda «vintciklər» də, dinamika da əyaniləşir və oxucu özünü istehsalatda qəhrəmanların yanında hiss edir...

Romanın poetikasına baş vururuqsa, məsuliyyətin mənbəyində obrazların əxlaqi seçmə məsələsi durur. Və o zaman üçün «insan hər şey üçün cavabdehdir» şüarı səslənirdi. Fatalizm konsepsiyasından fərdi şəkildə eksistensializmdə hər bir işçinin, mühəndisin, fəhlənin və s. şəxsi məsuliyyətini özündə ehtava edirdi. Mir Cəlalin obrazlarının istehsalat fəaliyyətinə səhifələr ayırması tənqiddin «başa düşülməsi» nəzərinin tam əksidir və məsələ yeni bir insan məskəndən və onun gələcək sivilizasiyaya qoşulmasından gedir. Eksistensial yanaşmanın müsbət roluna aydınlıq gətirmək üçün məşhur yazıçı Sartrdan iqtibas gətirəcəyəm; hansı ki, hər bir adam öz məsuliyyətini başa düşür, öz üzərinə götürdüyü işi: «Qəflətən meydana gələn və mənə cəlb edən heç bir ictimai hadisə xaricdən gəlmir: əgər mən müharibəyə səfərbərliyə alınmışamsa, bu mənim müharibəmdir, mən burada günahkaram və mən buna layiqəm. Mən ona birinci növbədə ona görə layiqəm ki, çəkinə bilərdim: ya fərari ola bilərdim, ya da intihar edə bilərdim. Bir halda ki, mən bunu etmədim, deməli, onu seçdim, onun iştirakçısı oldum».

Romanın istehsalatla bağlı yazıçı təfərrüatını ekzistensiallıqla əlaqələndirmək və valyuntarist ideyaya da istiqamətləndirərdim. Lakin romandakı obrazların insan görümü şəxsi məsuliyyət daşıyır və qeyri hipertrofiyaya meyillənir. Daha doğrusu, Yunis Əhmədov, Fazilov, Hacıyev, Stepnoy və digərləri işə ürəkdən bağlılıqda, fanatik səviyyəsinə çatmaqda kiməsə pislik haqqında düşünmək, sosial münasibətlərdə kimisə günahlandırmaq əxlaqı yoxdur. Romanda o nəticəyə gəlmirik: hər şey üçün cavabdehlik daşıyan fəhlə, rəhbər şəxs praktika kənar heç nəyə konkret cavab verməsin. Müəllif qəhrəmanların şəxsiyyətini mütləqləşdirmir ki, məsuliyyətdən uzaqlaşsın. Məsələn, Stepnoy müharibə iştirakçısıdır, tankçı olmuşdur, zədələrə məpuz qalmışdır. İndi Azərbaycandadır və Təzə şəhərin tikintisində çalışır. Baş mühəndis Yunis Əhmədovla fikir mübadiləsi aparır və ondan səmərəli təkliflər eşidir. Lakin hər ikisi məsuliyyəti başa düşərək şəxsi iddialarını ortaya qoymurlar. Əlbəttə, Yunis bu konfliktdə şərait yaratmır, müsaibili lə rəğbətini yaşayır: «Yunis qarşısındakı gödək adamın işinə böyük göstərdiyini düşünürdü. Stepnoyun

əllərini ilk dəfə ovcuna alanda Yunis duymuşdu ki, barmaqlarının neçəsi yoxdur. Döşündəki Sarı-qırmızı cızıqlar, üzündəki çapıq, biləyində yara yeri onun kim bilir, neçə dəfə ölümü basıb, ayaqlayıb öldüyünü söyləyirdi. Stepnoy yaralanıb arxaya göndərilən kimi inşaatçılar onu Biləcəri vağzalında qarşılayıb gətirmişdilər...»

Ümumiyyətlə, böyük perespektivli işin sakit, münaqişəsiz getməsində məqsəd dayanır. Mir Cəlal: «məqsəd vasitələrə haqq qazandırır» prinsipini sosiallaşdırırsa, bədii metodu ona qurban vermir. Biz bu tezisi («məqsəd vasitələrə haqq qazandırır») sual şəklində təsəvvür etməli olsaq və yezuitizmə yönəltməsək - cavabı «haqq qazandırmaq»dır; şübhəsiz, yazıcının məqsədi qəhrəmanlarının davranış tərzinə – ümumən əxlaqi xarakterinə məqsədin özünün bir vasitə olduğunu kəsdirmiş olardıq.

«Təzə şəhər»də obrazlar arasında müəyyən anlaşılmazlıqlar da baş verir və əsasən şəxsi fikirlərdən doğur, lakin ümumi məqsəd naminə kompromisə də gedilir. Bu anlayış: əxlaqi seçmənin daha mürəkkəb və incə aktı olmaqla, məqsədə çatmaq yolunda onun əxla-

qi xarakterinin məhv edilməsi təhlükəsi böyükdür. Əlbəttə, kompromisli əxlaqi seçmədə sosial konfliktin elementlərinə əsərdə təsadüf olunursa bu, qlobal səciyyəyə çatdırılmır.

Yunis Əhmədov Stepnoylu işgüzar söhbəti zamanı ortaya körpü salmaq məsələsi çıxır. Əvvəlcə Stepnoy razılaşmır:

«Əhmədov dərənin yanına gəlib dayandı.

- Hər dəfə yüz əlli addım oyana, o qədər də bu yana gedincə buradan bir körpücük tikə bilərikmi?

- Mən körpü tikənəm?

- Sənə burada beş-altı rels, beş-altı lay da qum ələyən dəmir tor lazımdır. Lap xarab olmuşu da yarar. Tunel açanda sənün yolun gödələcək, relsin artıq qalacaq, götür uc-uca cala, vur buraya, olsun körpü! Düz deyirəm, ya yox?

Stepnoy dinmədi. Dayanıb dərəyə baxdı:

- Qardaş, - dedi, - sən buranın tamam quruluşunu dəyişəcəksən, deyəsən.

- Düzünü de, mümkündür, ya yox?

Stepnoy körpü yerinə baxdı:

- Raziyam,- dedi, - yoldaş Əhmədov, tunel açanda körpücük də salınacaq».

Münaqişədən uzaq – mübahisə Fazilovla kolxoz sədri İbrət Atayeva arasında da baş verir. Təzə şəhərin tikintisinə fəhlə qüvvəsi toplamaq üçün Saray kəndi istiqamətinə gedir. Kolxozçuların işini, kənd havasını görür, duyur. Qumluqda bitən ağ, qara şanı ona xoş təsir bağışlayır. Və İbrət Atayeva ilə tanış olur, gəlişinin məqsədini deyəndə bu, İbrət xanımın xoşuna gəlmir; mübahisəyə səbəb olur:

«İndi olmasa da, beş gün sonra məhsul yığımı qurtarandan sonra bizə yenə qırx-əlli adam verəsiniz, çox yaxşı olardı.

İbrət söz verə bilmirdi.

- Məhsul yığılır, dirrik başlanır, əkin başlanır, yem tədarükü...

- İbrət xanım, bu tikinti dövlət işidir!

Mühəndisin bu sözü İbrətin xoşuna gəlmədi... Bir də ki, «dövlət işi» deməsi, Fazilovun kənd işinə etinasızlığı kimi çıxdı, kolxoz sədrinə toxundu.

İbrət məhsulu yığanlara işarə edib dedi:

- Bu da dövlət işidir! Bunu bizə dövlət tapşırıb. Dövlət sizə Təzə şəhərdə boru zavodu tikməyi tapşırıb. Mənə də neftçiləri bağ məhsulundan təmin etməyi tapşırıb. Bu da mənim dövlət tapşırığımdır. Mən hansı briqadanı pozub sənə verim?...».

BƏZİ NƏTİCƏLƏR

Mir Cəlalin romanları haqqında ətraflı o nəzərlə danışdıq, bu əsərlərin ideya-məzmunu iki siyasi-əxlaqi səjiyyəli dövrün bəzi məqamlarını əks etdirir. Birində məşhur Sosialist inqilabına qədər Azərbaycanda baş vermiş hadisələr, digərində Vətən müharibəsində gənclərin vətənpərvərlik əzmi və ordudan tərxis olunmuş insanların yeni quruluş fəaliyyəti dayanır. Tənqidçi, mərhum pedaqoq Əhəd Hüseynovun yazdığı kimi: «Bir gəncin manifesti» romanında 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan zəhmətkeşlərinin Sovet hakimiyyəti uğrunda qəhrəman mübarizəsinə həsr olunmuş, «Yaşlılarım» romanında Böyük Vətən müharibəsində Sovet xalqının göstərdiyi misilsiz vətənpərvərlikdən, «Təzə şəhər» romanında Sumqayıt şəhərinin qəhrəman qurujularının istehsalat nailiyyətlərindən, «Yolumuz hayandır»da isə xalqımızın böyük oğlu Sabirin həyat və fəaliyyətindən. İnqilabi mübarizənin müəyyən mərhələsindən söhbət açılır⁶.

Bu romanlar əslinə qalsa bir xalqın gələcək həyatı uğrunda apardığı işin: əxlaqi, mədəni, siyasi, sosioloji fəaliyyətinin realist, məlum mətləblərin bədii inikasındır.

⁶ Hüseynov Əhəd, Mir Cəlal, Bakı, 1991, səh.7.

Mir Cəlalda fərdi talelər ümumi bədii kontekstdən ayrı götürülmür, mənəviyyatlarına yapışmış qəbahətlərdən tez üzülüşə bilirlər. Mərdanın qardaşı Bahar, Kərimzadənin nəvəsi Kərimin və onun həmyaşığı Səlim, məlahətli səslə Əntiqə- bu personajlar harmoniya yaradırlar davranışlarında. Mir Cəlalin obrazları daima çətinliklərlə üz-üzə gəlir və rəqibləri güclü çıxır. Amma məğlub olurlar, ümitsizliyə qapılırlar. (Sona arvad timsalında). Yazıçının roman canrında bir keyfiyyət diqqəti çəkir ki, təsvir edilən situasiyalar təbiidir, qeyri-adi əzabvermələr, işgəncəalmalar, intiharlar yoxdur. Oxucu sarsılmaz, obrazların nikbinliyi ilə razılaşıb. Lakin mübarizə zamanı çevikləşirlər, bərk ayaqda geri çəkilmirlər. Mərdan, Nəriman, Yunis Əhmədov və başqaları məqsədlərindən dönmürlər.

Mir Cəlalin poetikasında insan əxlaqının – davranışının sosial-məntiqi və mənəvi-daxili dünyası qabarıq verilir, metaformaza yaxına gəlmir; çün, qəhrəmanlar reallığı inkar etmir. Və müəllif mənəvi-sosial ovqatdan obrazlarına pay göndərir, daha doğrusu, insan öz mahiyyətini saxlayır. Mir Cəlalin poetikasında «ideyalar axtarışı» ideyası ilk faza olaraq qiymətləndirilməlidir; bunun reallaşması üçün yeni üslub, bədii vasitələr tapırdı, lokal məişət səhnələrindən uzaqda dayanırdı. Səbəbsiz deyildi: oxucu zövqü, intellekti tələb edirdi ki; bədii konstruksiya xeyli dərəcədə mürəkkəbləşsin, sujet mahiyyətə adi

sferadan çıxsın. Romanlarında (eləcə də hekayələrində) personaların davranışı xarakterik məişət səhnələrində təsvir olunurdu. Bu şərtlə ki, sərbəst təhkiyə qəhrəmanların daxili aləmlərinə tabe edilirdi.

Mir Cəlalin nəsrində təkamül daima baş vermişdir. Məsələn, «Bir gəncin manifesti»nə qədər iri həcmli «Dirilən adam» romanını bitirmişdi. Yazıçı duyumu, müşahidəsi bir sıra mövjud ictimai-siyasi vəziyyəti, «pərdəarxası» iddiaları gizlətmirdi. Tarixə dönüş, hadisələrin epik təsviri, obrazların həyatiliyi və sair məsələləri daima müşayət etmişdir. M.Cəlalda insan əxlaqının-davranışının müxtəlif aspektləri real həyat materialına əsaslanır. Təəssüf ki, yazıçının roman nəsrindən danışanlar obrazların bu baxımdan poetikasına yanaşmamışlar. Cəfər Xəndan, Əhəd Hüseynov, Yaqub İsmayılov – ilk ədəbiyyatşünaslar, görünür, belə bir məqsədi qarşılarına qoymamışlar, bəlkə də mövjud dövr bunu tələb etmirdi. Halbuki Mir Jəlalda əxlaqi hissini eksistensializm iddiasından yan keçilməməlidir. Hansı ki, bu seçimdə Bahar da, Ağaməcid də öz hərəkətlərində bu jəhəti nəzərə almışlar. Şəxsi məsuliyyət məsələsinin irəli sürülməsində və həllində bu obrazları əhatə etmişdir. Sonralar yazdığı «Yaşlıdlarım» və «Təzə şəhər» romanlarında müəllif əxlaqda eksistensializm – şəxsi məsuliyyəti hipertqofiyalaşdırılmasını və onun obyektiv nəticəsi olaraq pisliliyin sosial mənbələrinin bədii həllini

vermişdir. Mir Cəlal yeganə nasirlərdən biridir ki, obrazlarının davranışında insana xas bərabərləşdiriji, tarazlaşdırıcı yanaşmanı onunla əsaslandırır ki, cavabdehlər heç nə üçün cavabdehlik daşımır; bu o deməkdir, məsuliyyətin mütləqləşdirilməsi şəxsi cavabdehliyi aradan qaldırır.

Mir Cəlal konkret «Yolumuz hayanadır» romanında ədəbi praqnozlaşdırma aparmış, o dövrün əxlaqi meyillərini- bazar münasibətləri ölçülərini düzgün nəzərə almışdır. Əxlaqi seçim daxilən xudbinliklə istiqamətləndirilir. Və Sovet etiklərinin riyakarlıqla yazdığı: «burjua əxlaqının alverçi mənası xeyli dərəcədə riyakar, ikiüzlü xarakterini əvvəlcədən müəyyən edir» – başdan-başa absurd məntiqdən yan keçmir. Yazıçı məhz bu romanında sosial mühitdəki durumu, ictimai xadimlər arasındakı qütbləşmənin bir-birinə zidd mövqeyini təsvir edir və jəsaretlə göstərir ki, Əli bəy Hüseyinzadə fenomeni ideoloji aspektin təsirindən müsbət obraz kimi yerini almır. Və bu bedii proqnozunu sistemləşdirir. Lakin yazıçı Əli bəyin şəxsiyyətinə istiqamətin geniş marağını obyektiv təsvirə gətirməklə, onun nüfuzunu təsdiqləyir.

Mir Cəlal nəsrində «Ədalət» anlayışı qırmızı xətlə keçir və onun personajları bu «məhəng daşına» dəyirlər. O, ədalətin ijtimai-mənəvi mənbələrini, sosial təlim forması olaraq göstərmişdir. Əslində bunu «üç» mövqedən əsaslandırmışdır: 1) Tərifdə və tənqiddə

ifrata varmaqda; 2) İqtisadi məsələlərdə unudulmamaqda; 3) Bölgü məsələlərində aldanmamaqda.

Mir Cəlalin roman poetikasında xarakterlərin təmizliyi, istək və arzuların ümidi, hissələrin yeri gələndə aldadılı olması və qalibliyi, yeni həyata səy və s. sosial-mənəvi problemlər dayanır. Xüsusilə, müharibədən sonrakı proseslər («Təzə şəhər») fəaliyyət psixologiyasında özünü tapır. Yazıçı konkret şəkildə fəhlələrin quruluşu əzmkarlığına nikbin baxırdı, buna inanırdı. Hərçənd, M.Cəlal belə yanaşmada «istehsalat romanları»nı inkar etmirdisə, hər şeyi hərəkətdə, qəhrəmanları narahat ruhda görürdü. Sırf məişət situasiyaları aparıcı deyildi, ictimai səciyyəlidir, mənəvi proseslər praqnozlaşdırılmasıdır. Romanda qoyulan sosial-əxlaqi ideal saxta təsir, bağışlamır. Hətta sosial mühakimə kriminalılıqdan uzaqdır, işin gedişində ədalətli səslənir. Və əsas tezisi yazıcının belədir: İctimai (sosial) hərəkətin əsil səbəbi şəxsiyyətin əxlaqi tələblərilə jəmiyyətə qərarlaşmış sistemin doğura biləcəyi qabarıqdır. Digər bir tezisdə: obrazların əxlaqi şüurunun statik «kəsiyi»ni görürük, onların hərəkətində, fəaliyyətində, tələbatında əsas funksional mexanizmlər sırasında mühitin müsbətini və mənfiyini də görürük. Mir Cəlal Təzə şəhərin hətta əxlaqi-təmizliyini gözləmişdir.

Mir Cəlal romanlarında insan əxlaqının fəzilətini ən başlıcası bəşəriliyin motiv-tezisi kimi qoymuşdur.

Sovet dövrü ideologiyasını unutmamaqla, yazıçı mövqeyini qiymətləndiririk və hətta idarəetmədə kollektivlərin konkret-tarixi təbiətini başa düşməkdə müəllif xüsusilə «üç» cəhəti–«triada»nı oxuju qarşısına çıxarmışdır: 1) Əxlaq (yazıçı niyyətində) obyektiv şəkildə determinləşdirilir, yəni öz xarakterinə görə ijtimai istehsalatda fəhlə sinfinin yaşam tərzini kontekstində sosializm ijtimai varlığının özünəməxsusluğu əxlaqi şüurun formalaşmasının maddi-iqtisadi imkanını yaradır. 2) Əxlaq fəhlə sinfinin, onun müttəfiqlərinin mənafeyinə müvafiq olaraq müsbət həyat tərzini yaradılmalıdır. 3) Əxlaqi inkişafın ümumi məntiqilə uyğunlaşmalıdır ki, öz mahiyyəti etibarilə tərbiyələndirici davranışın aradan qaldırılmasını şərtləndirir. Beləliklə, poetikada eyni zamanda obrazların əxlaqi seçmə məsələsi durur və o zaman üçün: «insan hər şey üçün cavabdehdir» şüarı səslənirdi. Buradan belə bir tezisi də xatırlaya bilərik: fatalizm konsepsiyasından fərdi şəkildə eksistensializmdə hər bir işçinin (mühəndisin, fəhlənin) və s. təbəqənin şəxsi məsuliyyəti mövjudur.

Mir Cəlalın yaradıcılığı tədqiq olunmuşdur: M. Hüseyin, H.Əfəndiyev, C.Xəndan, Ə.Hüseyinov, Y.İsmayılov, A.Zamanov, M.Arif, M.C.Cəfərov kimi nüfuzlu söz sahibləri məqalələr, kitablar yazmışlar. Onların bir qismi M.Cəlalın nəsr yaradıcılığını obyektiv təhlil etmişdir. Yaqub İsmayılov və Əhəd Hüseyinovun adlarını xüsusi çəkmək istərdim.

Biz araşdırmamızda xeyli həjmdə ədəbiyyatşünasların obyektiv təhlilini göstərmişik. Lakin ünvanlarına tənqidi sözüümüzü də gizlətməmişik. Yaqub İsmayılov monoqrafiyasında Mir Cəlalın bütün yaradıcılığını: hekayələrini, romanlarını və elmi əsərlərini tədqiq etmişdir. Yaqub İsmayılov yazır: «Ədibin əsas bədii tədqiq və inikas obyektı, hər şeydən əvvəl, insandır; onun mənəvi dünyası, fikri-hissi həyatı, mübarizə və fəaliyyətidir. Həqiqi sənətin, sosializm-realizm ədəbiyyatının—müsbət və mənfilər, xarakterlər yaratmaq tələbi bir sənətkar kimi Mir Cəlalı da həmişə ciddi düşündürmüş və əksər hallarda o, məqsədinə nail olmuşdur. Müəllifin realist qələmi ilə canlandırılmış bədii surətləri bir-birinə oxşamır, hərəsinin öz daxili aləmi, həyatı öz baxışı, öz təfəkkür tərzı, orıinal xarakteri, bu xarakterləri fərdiləşdıren və ümumiləşdıren tipik keyfiyyətləri var».

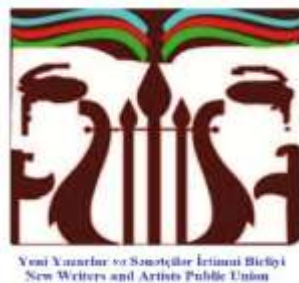
Cəfər Xəndanda oxuyuruq: «Mir Cəlal ən böyük siyasi- ijtimai hadisələri ailə-məişət məsələləri ilə və əksinə, ən kiçik ailə-məişət məsələlərini də döyük ictimai siyasi hadisələrlə bağlamağı bacaran bir yazıçıdır. Mücərrəd mənada hadisə, təbiət və ya əhvalat təsviri onun yaradıcılığına yaddır. Bunlardan söhbət açan yazıçı mütləq tiplərin səciyyəvi xüsusiyyətlərini daha yaxşı aydınlaşdırmaq məqsədini güdür».

Əhəd Hüseynovun qeydi: «Mir Cəlal xüsusi üslubu, ifadə tərzı və yazı manerası olan nasirlərimizdən-

dir... Mir Cəlal Azərbaycan sovet ədəbiyyatı tarixində gözəl hekayələr ustası, rəngarəng mövzulara həsr olmuş romanlar yaradıcısı, ədəbiyyatımızın klassik və müasir dövrünü, müxtəlif problemlərini işıqlandıran onlarla dəyərli tədqiqat əsərinin müəllifidir».

Bu «triada» – fikir böyük yazıçı Mir Cəlalin nəsr, əlbəttə, roman yaradıcılığının poetikasını görməyə və dərinə getməyə şans verir. Mənim qənaətimcə, zəngin mövzular və ideyalar müəllifinin poetikasına ilk dəfə müraciət edən ədəbiyyatşünas-tənqidçi ovqatının məsuliyyətini; imkanlarını tam səfərbərliyə alınma mümkünsüzlüyünü və eyni zamanda nailolma təntənəsini yaşadım. Amma bu nəsrin maviliyində hələ çox «uçuşların» olacağını da istisna etmirəm. Və buna ümidliyəm...

10.04. – 12.12.07

**“Bizi innovativ-kreativ birləşdirən
kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin
manifesti". YYSİB-nin kulturoloji
layihəsi**

Azərbaycan Respublikası Gənclər Fondunun qrant müsabiqəsi çərçivəsində maliyyələşdirdiyi, Yeni Yazarlar və Sənəçilər İctimai Birliyi oktyabrın ortalarından “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" adlı növbəti maraqlı kulturoloji layhəsini həyata keçirilir.

Layihə gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsi işinin gücləndirilməsi, Azərbaycan dilinin, tarixinin, mədəniyyət və incəsənətinin təbliğinə xidmət edən intellektual oyunların, müsabiqələrin, olimpiadaların, festivalların keçirilməsi və animasiya və bədii filmlərin (sosial çarxların) hazırlanması mövzusunda. Layihə görkəmli yazıçı, dəyərli alim və pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri vasitəsilə dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş 55 milyonluq azərbaycanlılar, xüsusən uşaq, yeniyetmə və gənc soydaşlarımız - kreati-intellektual düşüncə sahibləri arasında tarixi vətənləri olan Azərbaycana sevgi və saygını artırmaq məqsədilə innovativ-vətənpərvərlik aksiyaları özündə cəmləyir. İnternet resurslarından - sosial şəbəkələr, yeni media orqanları, videopaylaşım platformalarının imkanlarından yararlanaraq, elektron-virtual formada Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri ilə motivasiya formasında yeni nəsil arasında vətənpərvərlik tərbiyəsi işi gücləndirilməsinə yönəldilir. Bunun üçün respublikamızın bir sıra yerlərində, eləcə də xaricdə yaşayan diasporumuzun görkəmli simaları, gənc bloqqlər, şəbəkə istifadəçiləri, tanınmışlar və sadə oxucular tərəfindən əsərin audio-vizual formatda, oxucular tərəfindən səsləndirməklə, video çəkiliş aparmağı, film formasında hazırlanması və İnternetdə yayımının

təşkili, kitabın bir sıra dillərdə tərcümə variantının elektron formada şəbəkə resursları və e-kitabxanaya hazırlanması, həmçinin, yayımı, o əsər haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlayıb e-kitabxanada yerləşdimək, müəllifin aforizmlərindən ibarət kitabın çapı, yayımı, təqdimatı, sosial şəbəkələrdə təbliğatı nəzərdə tutulur. Kitabdən parçalar oxuyanlarda Azərbaycançılıq, vətənpərvərlik, milli-mənəvi dəyərlərimizə maraq artacaq.

Görkəmli yazıçı, dəyərli alim və pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərinin elektron variantda hazırlanaraq gənclərə çatdırılması, həm də yeni media və sosial şəbəkələrdə layihəyə İKT dəstəyi verilməsi üçün kreativ innovasiyalar yaratmaq.

Əsas məqsəd Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindəki vətənpərvərlik intonasiyanı gənclərimizi innovativ-kreativ birləşdirən bütöv milli-mənəvi kitab kimi motivasiya formasında təbliğ etməkdir. Gənclərin yeni İKT texnologiyaları, Feysbuk, Youtube, Instagram, Tvitter, TikTok, həmçinin, Vatsap kimi platformalarından yararlandığını nəzərə alaraq bu əsərin səsli və görüntülü formasını (audio-video format), eləcə də elektron variantda yayıma hazırlamaqla İnterətdə trend yaratmaq mümkündür.

Layihə icraçıları aşağıdakı vəzifələri qarşılıqlı olaraq mənimsəyiblər:

Azərbaycan ədəbiyyatını vətənpərvərlik nümunəsi olaraq gənclərə sevdirmək.

Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindəki vətənpərvərlik ruhunu yeni formalarla 55 milyonluq diasporumuzun yeni nəsillə paylaşmaq.

İnternetdə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindən vətənpərvərlik trendi kimi istifadə edərək motivasiya kimi yeni nəsillə paylaşmaq. Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərini müxtəlif şəxslər tərəfindən səsli - audio kitab formasında hazırlamaq və bu yönə gəncləri həvəsləndirmək.

Müxtəlif insanlar tərəfindən Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərinin parça-parça müəllifini təşkil etməklə vizual kitab - video film formasında hazırlamaq və bu yönə gənclərin imkanlarından bəhrələnmək.

Yazıçı-alimin "Bir gəncin manifesti" əsəri haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlayıb e-kitabxanada yerləşdirmək, yaymaq.

Ədibin həyat və yaradıcılığı, "Bir gəncin manifesti" əsərinin gənclərin vətənpərvərlik ruhda böyüməsindəki rolu haqqında tədbir təşkil etmək. Müəllifin

aforizmlərindən ibarət kitabçanın çapı, yayımı, təqdimatı, sosial şəbəkələrdə təbliğatı nəzərdə tutulur.

Layihənin fəaliyyət mərhələləri:

1. Azərbaycan ədəbiyyatını vətənpərvərlik nümunəsi olaraq gənclərə sevdirmək məqsədilə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərin vətənpərvərlik ruhunu yeni formatlarda 55 milyonluq dünya azərbaycanlılarına, xüsusən də yeni nəsil nümayəndələrinə çatırmaq üçün aşağıdakı formalarda nəşrə / yayıma hazırlamaq:

- Səsli - audio kitab formasında: "Bir gəncin manifesti" əsərin maraqlı hissələri müxtəlif şəxslər tərəfindən parçalarla ifası hazırlamaq və geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırmaq.

- Görüntülü - vizual kitab formasında: "Bir gəncin manifesti" əsərinin maraqlı hissələri müxtəlif şəxslər tərəfindən parçalarla ifası videoya almaq, yayıma hazırlamaq, İnternetdə və sosial şəbəkələrdə, videopaylaşım portallarında yerləşdirmək, Ümumazərbaycan milli-mənəvi dəyər kimi dünyada yaşayan 55 milyonluq soydaşlarımıza, geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırmaq.

2. Elektron kitab: imkan daxilində müxtəlif dillərdə "Bir gəncin manifesti" əsərinin elektron formatda

hazırlamaq, e-kitabxanalarda, İnternet resurslarında yerləşdirməklə Mir Cəlal Paşayev yaradıcılığını və Azərbaycan ədəbiyyatını populyarlaşdırmaq.

3. Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlayıb e-kitabxanada yerləşdirmək, yaymaq, sosial şəbəkələrdə təbliğatı.

5. İnternetdə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindən vətənpərvərlik trendi kimi tanıtmaqla bu istiqamətdə motivasiya məhsulu kim yeni nəsə aşılamaq, bu yöndə gəncləri həvəsləndirmək.

6. Sosial şəbəkələrdə - İnternetdə yeni müaliə və virtual-kreativ aksiyaya başlanılacaq, müxtəlif gənc insanlar tərəfindən Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri parça-parça müaliəsini təşkil etməklə vizual kitab - videofilm formasında hazırlan məhsul vasitəsilə sosial şəbəkələrdə vətənpərvərlik hərəkatı kimi gənclərin imkanları səfərbər ediləcək.

7. Mir Cəlal Paşayevin həyat və yaradıcılığı, "Bir gəncin manifesti" əsərinin gənclərin vətənpərvərlik ruhda böyüməsindəki rolu haqqında real/virtual tədbir həyata keçirmək.

8. İnternet, Feysbuk, Tvviter və Youtube və b. şəbəkələrdə bu istiqamətdə fəaliyyətlərin dəstəklənmək, ayrıca sosial şəbəkə resursunun yaradılması, gənclərin, yeniyetmələrin, məktəblilərin

intellektual səviyyəsini yüksəltmək üçün fəaliyyətlərin qurulması.

Layihənin yetərincə təbiği və ictimaiyyətə çatdırılması işi düzgün işlənmiş media-plan vasitəsilə gerçəkləşdiriləcəkdir. Virtual aksiyaların təşkili, İnternet, Feysbuk, Tvviter və Youtube və b. şəbəkələrdə bu istiqamətdə fəaliyyətlərin dəstəklənmək, ayrıca sosial şəbəkə resursunun yaradılması, gənclərin, yeniyetmələrin, məktəblilərin intellektual səviyyəsini yüksəltmək üçün fəaliyyətlərin qurulmasına xüsusi diqqət ayrılacaqdır. Fəaliyyətlər zamanı layihənin təqdimatına və təbliğinə xüsusi önəm veriləcəkdir: istər ölkə daxilində, istərsə də dünyada əngəlli gənclərin kreativ-kulturoloji potensialının, ədəbi resurslarının geniş yayılmasına səbəb olacaq. Televiziya və mətbuatda («525-ci qəzet», “Təzadlar”, “Bakı-xəbər” kimi ölkənin nüfuzlu mətbu orqanlarında, Space TV, “Dünya” TV, İNK TV kimi televiziya kanallarında və digər KİV-də, İnternet saytlarında), müxtəlif sosial şəbəkə və foto-videoideo paylaşım platformalarında layihə, virtual mərkəz, e-kitab və rəqəmsal nəşrlər, elektron kitabxanadakı ayrıca bölüm haqqında rəylər, fikirlər, məqalələr çap olunacaq, müzakirə xarakterli reportaj və süjetlər hazırlanacaqdır.

Layihənin nəticələri:

1. Vətənpərvərlik nümunəsi olaraq Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri fərqli, İKT texnologiyalarına uyğun olaraq yeni formatlarda 55 milyonluq dünya azərbaycanlılarına, xüsusən də yeni nəsil nümayəndələrinə, gənclərə çatırmaq üçün aşağıdakı formalarda nəşri və yayımı təşkil olunacaq.
2. "Bir gəncin manifesti" əsərinin bəzi hissələri müxtəlif şəxslər tərəfindən parçalarla ifası hazırlamaq və geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırmaq üçün yeni səsli - audio kitab hazırlanacaq.
3. "Bir gəncin manifesti" əsərinin maraqlı hissələri müxtəlif şəxslər tərəfindən parçalarla ifası videoya alınacaq, yayıma hazırlanaraq İnternetdə və sosial şəbəkələrdə, videopaylaşım portallarında yerləşdiriləcək, ümumazərbaycan milli-mənəvi dəyər kimi dünyada yaşayan 55 milyonluq soydaşlarımıza, geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırılacaq görüntülü - vizual kitab, bədii-sənədli videofilm hazırlanacaq.
4. Müxtəlif dillərdə "Bir gəncin manifesti" əsərinin elektron kitab formasında hazırlanacaq, e-kitabxanalarda, İnternet resurslarında yerləşdiriləcək, Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığı və Azərbaycan ədəbiyyatı gənclər arasında populyarlaşdırılacaq.

5. Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlanacaq, e-kitabxanada yerləşdirilərək, gənclərin azad istifadəsi üçün yayılacaq.

6. Müəllifin aforizmlərindən ibarət cib kitabı formasında toplunun çap ediləcək, gənclərə, tələbələrə paylanacaq, e-variantı İnternetdə və e-kitabxanada sərbəst yayım üçün yerləşdiriləcək, geniş ictimaiyyət üçün təqdimatı, sosial şəbəkələrdə güclü təbliğatı aparılacaq.

8. İnternetdə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindən vətənpərvərlik trendi kimi tanıtmaq və bu istiqamətdə motivasiya modeli kimi yeni nəsələ aşılanacaq, bu yöndə gəncləri həvəsləndiriləcək.

9. Sosial şəbəkələrdə - İnternetdə yeni mütalifə və virtual-kreativ aksiyaya başlanılacaq, müxtəlif gənc insanlar tərəfindən Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri parça-parça mütaliəsini təşkil etməklə vizual kitab - videofilm formasında hazırlan məhsul vasitəsilə sosial şəbəkələrdə vətənpərvərlik hərəkatı kimi gənclərin imkanları səfərbər ediləcək.

10. Mir Cəlal Paşayevin həyat və yaradıcılığı, "Bir gəncin manifesti" əsərinin gənclərin vətənpərvərlik ruhda böyüməsindəki rolu haqqında real tədbir təşkil olunacaq.

11. İnternet, Feysbuk, Tvviter və Youtube və b. şəbəkələrdə bu istiqamətdə fəaliyyətlərin dəstəklənmək, ayrıca sosial şəbəkə resursunun yaradılması, gənclərin, yeniyetmələrin, məktəblilərin intellektual səviyyəsini yüksəltmək üçün fəaliyyətlər qurulacaq.

Layihənin qiymətləndirilməsi:

Müvafiq qanunvericilik aktları, qanunlar, normativ sənədlər, eyni zamanda Azərbaycan Gənclər Fondunun tələblərinə uyğun olaraq qiymətləndirmə indikatorları müəyyənləşdiriləcək və ona uyğun olaraq qiymətləndirmə aparılacaq. Xüsusən də aşağıdakı cəhətlərə əhəmiyyət veriləcək:

- tərəfdaş və əlavə donorlar haqqında məlumat;
- layihə çərçivəsində fəaliyyət haqqında Fondun əvvəlcədən məlumatlandırılması;
- layihə çərçivəsində fəaliyyət zamanı Fondun adının və loqosunun nümayiş olunması;
- layihə sənədlərinin uyğun strukturu; layihə üzrə əmrlər;

- layihədə çalışan işçilərin sayı, işçilərlə bağlanmış əmək, mülki-hüquqi xarakterli və könüllü müqavilə;
- layihənin iştirakçılarının sayı;
- layihə çərçivəsində tədbirə dəvət olunmuş şəxslərin sayı və tərkibi;
- layihə ilə bağlı ictimaiyyətin məlumatlandırılması;
- layihə çərçivəsində tanıtım materialları, gündəlik və proqramlar;
- nəşr – paylama materiallarının (e-kitab, vizual məhsullar, sosial media və İnternet TV proqramları və s.) iştirakçılara verilməsi;
- layihə çərçivəsində xidmətlər; layihə fəaliyyətinin icra planına uyğunluğu, işlərin yerinə yetirilib-yetirilməməsinin müəyyən edilməsi;
- tədbir zamanı qoyulan mövzunun layihə mövzusunə uyğunluğu;
- layihə çərçivəsində iştirakçılarla qiymətləndirmə işinin aparılması.
- mütəxəssislər tərəfindən bu layihənin həm peşəkar dairələri, həm geniş ictimaiyyət tərəfdən müzakirəsi, mətbuatda işıqlandırılmasına şərait yaradılacaq;
- layihənin iştirakçılarının sayı;
- layihə çərçivəsində tədbirə dəvət olunmuş şəxslərin sayı və tərkibi;

- layihə ilə bağlı ictimaiyyətin məlumatlandırılması;
- layihə çərçivəsində tanıtım materialları, gündəlik və proqramlar;
- nəşr – paylama materiallarının (e-kitab, vizual məhsullar, sosial media və İnternet TV proqramları və s.) iştirakçılara verilməsi;
- layihə çərçivəsində xidmətlər; layihə fəaliyyətinin icra planına uyğunluğu, işlərin yerinə yetirilib-yetirilməməsinin müəyyən edilməsi;
- tədbir zamanı qoyulan mövzunun layihə mövzusunə uyğunluğu;
- layihə çərçivəsində iştirakçılarla qiymətləndirmə işinin aparılması.

Layihənin davamlılığının təmin edilməsi istiqamətində nəzərdə tutulan fəaliyyətlər:

Layihə uğurla yekunlaşdırıldıqdan sonra da fəaliyyətlər davam etdirilərək aşağıdakı istiqamətdə işlər həyata keçiriləcək:

- Davamlı olaraq o istiqamətdə İnternetüstü fəaliyyətlər daha da genişləndiriləcək və ardıcıl işlər görülməkdir;
- Yaradılacaq sosial şəbəkə resurslarında yenə də bu mövzuda müxtəlif materiallar paylaşılacaq;

- İnternetdə, elektron kitabxanada, sosial mediada yeni formatlarda, vətənpərvərlik mövzusunda elektron kitablar, rəqəmsal nəşrlər, eləcə də yeni kreativ materiallar sosial şəbəkələrdə onlayn-oflayn yayımlanacaq, daimi fəaliyyət göstərəcəkdir;
- Elektron kitablardan ibarət virtual sərgi ardıcıl təşkil olunacaqdır.
- Mütəxəssislər tərəfindən bu layihənin həm peşəkar dairələri, həm geniş ictimaiyyət tərəfdən müzakirəsi, mətbuatda işıqlandırılmasına şərait yaradılacaq;
- Gələcəkdə Mircəlahşünaslıq və vətənpərvərlik ədəbiyyatının müxtəlif qollarına aid sahə elektron kitabxanaları, eləcə də şəbəkə nəşrlərini özündə birləşdirəcək resurslar yaradılacaq;
- Milli Virtual-Elektron Kitabxana daha da genişləndiriləcək, eyni zamanda ölkəmizin daxilində və xaricdəki anoloji İnternet kitabxanaların şəbəkəsinə qoşulması, qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət veriləcəkdir;
- Layihənin növbəti mərhələsi hazırlanaraq donor təşkilatlara təqdim olunacaq və s.

Xatırlatmaq yerinə düşər ki, YYSİB milli və dünya mədəniyyəti, elm və ədəbiyyatı hadisələrinin təbliği, real, eyni zamanda məsafəli - elektron təlim və kursların təşkili, Azərbaycan intellektual sərvətlərini,

ədəbiyyatını, mədəniyyətini inkişaf etdirmək, zənginləşdirmək, xaricdə tanıtmaq, İnternet resursları, elektron kitabxana istiqamətində yeni nəsil yaradıcı insanları səfərbər etmək və s. sahələrdə fəaliyyətini qurub.

Təşkilat 22 ildir respublika əhəmiyyətli və beynəlxalq səviyyəli mədəniyyət, elm, ədəbiyyat, sənət, kitab nəşri və təbliği, qəzetçilik, yeni mass-media, bloqerlik, e-kitabxana və İnternet resurslarının zənginləşdirilməsi kimi sahələrdə fəaliyyəti ilə məşğul olur. 13 dəfə Bakı Kitab Bayramı – illik Milli Kulturoloji layihə həyata keçirib, 12 kitab nəşr etmiş, çoxsaylı mətbuat-ədəbiyyat layihələri həyata keçirmişdir. Hazırda İnternetdə və ictimai düşüncədə “Virtual Azərbaycan” layihəsini gerçəkləşdirir. Qurumun dəyərli layihəsi əsasında www.kitabxana.net ünvanlı Milli Virtual-Elektron Kitabxana - İnternet portalı yaradılıb və fəaliyyət göstərir. İnternetdə və sosial şəbəkələrdə 20-yə yaxın resursları fəaliyyət göstərir. İndiyəcən bir neçə virtual e-kurs yaradıb və 3000-dən artıq elektron kitabı hazırlayaraq İnternet istifadəçilərinin azad istifadəsinə təqdim edilib. Təşkilatın fəaliyyəti milli, eləcə də dünya mədəniyyətini və ədəbiyyatını həm ölkə daxilində, həm də xaricdə təbliğ etmək, yeni nəsil yaradıcı insanların əqli-intellektual, sosial və müəlliflik hüquqlarının qorunması istiqamətində fəaliyyət

göstərmək, sənət adamlarının yaradıcılığını cəmiyyətə tanıtmək, çağdaş mədəniyyəti və ədəbiyyatı inkişaf etdirməklə milli kulturoloji-intellektual düşüncənin zənginləşməsinə yardımçı olmaq, mədəniyyətlərarası dialoqu, sivilizasiyaların inteqrasiyanı gücləndirməklə qloballaşan dünyada Azərbaycanın inkişafına, estetik-bədii irsini yüksək səviyyəyə çatdırmaqdır. QHT fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq ədəbi-mədəni, kulturoloji hadisələr gerçəkləşdirir, hüquqi-mədəni maarifçilik, gənc yaradıcı insanların ictimai maraqlarını ifadə edir, mədəniyyətlə, ədəbiyyat, İnternet, sosial şəbəkələr, virtual resurslar, elektron kitabxanalar, kreativ innovasiyalarla bağlı kulturoloji layihələri hazırlayır və uğurla həyata keçirir, qarşısına qoyduğu məqsədlərə çatmağa çalışır.

www.kitabxana.net

Milli Virtual-Elektron Kitabxananın təqdimatında

“Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti” adlı kulturoloji layihə kulturoloji layihə. Elektron Kitablar...

Bu elektron kitablar Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondunun maliyyə dəstəyi ilə (2020-ci il maliyyə yardımı müsabiqəsi), Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi tərəfindən həyata keçirilən, www.kitabxana.net - Milli Virtual-Elektron Kitabxananın “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti” adlı kulturoloji layihə çərçivəsində nəşrə hazırlanıb və yayılır.

**Kreativ-bədii layihənin bu hissəsini
maliyyələşdirən qurumlar:**

Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondu

<http://youthfoundation.az>

Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi:

www.yysq.kitabxana.net

**Bu silsilədən olan digər digər e-kitabları buradan
oxuyun:**

www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri

Allahverdi Eminov. “Mir Cəlalın poetikası”. III cildə. I cild. 4 e-kitab

http://kitabxana.net/?oper=e_kitabxana&cat=192

“Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti” adlı kulturoloji layihə çərçivəsində hazırlanan Feysbukda səhifəmizi və virtual kursu buradan izləyin:

<https://www.facebook.com/YeniYazarlar>

Aydın Xan Əbilov,

Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyinin sədri,

Prezident təqaüdüçüsü, yazıçı-kulturoloq